

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др Александар Радомир, др Григориј Ирена, др Коларич Рудолф, Конески Блајче
др Николај М. Берислав, др Павловић Мисимој, др Паво Асим, др Пешикан Мићаја,
др Стевановић Михаило, др Храстов Матеја

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД
1963—1964.

ИКАВСКИ ГОВОР У СР СРБИЈИ

ПРЕДГОВОР

Ова студија треба да покаже садашње стање икавизама у западној Србији и значај њихов за утврђивање некадашње границе простирање икавског наречја према екавском и ијекавском, као и за објашњење формирања млађега типа екавског наречја, тј. шумадијско-војвођанског говора, или, да узмемо још уже, шумадијско-сремског. Будући упознат с раније објављеним обавештењима и подацима о икавизмима у Подрињу, као и после личног запажања за време првог светског рата и доцнијих путовања по томе крају, којом сам приликом видео да икавизама има на много широј територији него што је то раније било познато, — одлучио сам се да обиђем цео крај и утврдим садашње стање икавизама у Подрињу, да бих потврдио своју претпоставку о некадашњој источној граници икавскога говора.

Уз помоћ тадашње Српске краљевске академије, ја сам у три маја вршио дијалекатско испитивање у Подрињу. Приликом првог путовања, у августу 1930. године, обишао сам азбуковачка села поред Дрине: *Узовницу, Грачаницу, Горњу и Доњу Буковицу, Горњу и Доњу Љубовију, Горње Кошље, Савковиће, Торник, Горњу Тријешницу, Дрлаче и варошицу Љубовију*. Ово своје прво путовање предузео сам ради рекогносцирања, да бих забележио где се све још чувају икавизми, те да ми то послужи као путоказ за детаљна испитивања. Друго моје путовање, у августу 1932, имало је за циљ да побележим икавизме у свима местима за која сам знао или чуо да чувају икавски говор, те сам обишао: варошицу *Пејку*, са засеочима *Пуљези, Скадар и Драгодо* у азбуковачком срезу, затим рађевска села *Шљивову и Горњу Богошћицу*. Прешавши Соколску планину, спустио сам се у азбуковачка села *Бачевце и Стармово*. Да бих проверио имали и на босанској страни икавизама, као што сам претпостављао, прешао сам Дрину и обишао села: *Сикирић, Сасе, Михаљевиће, Брајунач, Градиће и Кравиће*, те утврдио да се и тамо донекле још чувају икавизми,

углавном код муслимана. Мада сам намеравао да се на овом путу дуже задржим и што пажљивије испитам говор, нисам се, на жалост, могао задржати више од 12 дана, јер ме је полиција ометала, пратећи ме устопице (било је то за време злогласног шестојануарског режима), тако да су се људи плашили да разговарају са мном.

Сазнавши да се икавизми чују и ван Азбуковице и Рађевине, одлучио сам се да испитам још и ваљевску Подгорину и ужичко Подриње, тј. тадашњи рачански срез, па сам у августу 1933. године, у току 12 дана обишао ова села: *Брезовицу, Врагочаницу, Вујиновачу, Драгијевицу, Лојашањ, Остружак, Потућу, Ребель, Собаћ, Станичу Реку, Суводанање, Тубравић*, у подгорском срезу, и *Бачевиће, Гвоздац, Дуб, Зарожје, Косијојевиће, Љештањско, Огњињу, Оклешању, Пејевље, Писмаџу, Рачу, Рогачицу, Својдруг, Сијераћ, Скељане, Сирмово, Црвагу* у рачанском срезу. Осим тога, обишао сам и колубарска села *Лелаж, Пауне и Рајковић*.

Спречен догађајима и, у вези с тим, заузетошћу другим пословима, није ми раније било могућно средити, допунити и обрадити прикупљени материјал. Да би се добила потпунија слика распрострањености икавских остатака у сливу Дрине, с обе њене стране, и даље у западној Србији, ваљало би испитати још и бивши црногорски срез и ијекавски говор на левој страни Дрине.

I. УВОД

1) Досадашња испитивања и подаци

Икавизме у екавском наречју први помиње Вук Карапић. У својој „Српској граматици“, штампаној уз I издање његова Српског речника, 1818. године, међу особинама војвођанских говора, поглавито сремских, Вук на више места помиње изговор самогл. и место *е*, као напр. у речима: *видиши, волиш, вришти се, лешиши, шозелено, сийшиши се, штриши*, за тим у именичким облицима: *на воловим, с јелени, по градови, у койлови*¹. Помињући овакве слушајеве, Вук је, свакако, сматрао да се ту и увукло под утицајем икавског говора. Да је то тако, може се судити по неким његовим доцнијим констатацијама и изричito исказаним претпоставкама. Тако он у свом „Одговору на ситнице језикословне Г. Ј. Хацићу = М. Светићу“, 1839. године, на једном месту каже:

„Тако се по сјевернијем крајевима (у Сријему, Бачкој и Банату) увукло много овога изговора из западњега наречја у источно напр.

¹ Скупљ. грам. и полем. сп. II, 21.

никам, гди, овди, онди; жељници, лейници, видници, йозеленици, и тако у свима овајијем глаголима. У Бачкој се може чути и: *йрид кућом, јрико* Дунава, *ники* (мјесто неки), *николико* (м. неколико) и т.д. А у неколико ријечи узело се *е* мјесто *и* (наопако), нпр. *Боле* ме глава (мјесто боли ме), *волем* (м. *волим*). У гдјекојим пак ријечима тако се помијешало *е* и *и*, да се не зна, кад које вальа казати, ни онђе, где је у значењу велика разлика, нпр. *йребиши* и *йрибиши*, *йревесиши* и *йривесиши*, *йренетиши* и *йринетиши* и т.д.“².

А на другом mestу Вук каже:

„Само ћу овдје узгред назначити, да је оно Сремачко и Бач-ванско на коли, по сели, за врати... по свој прилици од Кекавца и Чакаваца“, — па затим, износећи међу особинама чакавског дијалекта наставак ген. мн. -их, у фусноти вели:

„Може бити да је и у нас отуда: *ирви, мрави*, и у Сријему и у Бачкој *-йуши*“³.

Из наведених цитата види се како је Вук сматрао да су икавизми (рачунајући у њих не само *и* постало од старог јата, већ и друге случајеве са *и* место *e*) дошли у екавске говоре из суседних икајских. Пада у очи да Вук никаде не говори о икавизмима у Србији, мада је знао да их има, и то баш у његову родном крају, иако је у свој Рјечник унео доста речи са *i* од јата место *e*, као што су: *здравиши*, *машориши*, *жршавиши*, *обачгавиши*, *облујавиши*, *обезобразиши*, *обосиши*, *оглупиши*, *одригавиши*, *озлойрбивиши*, *окилавиши*, *оздравиши*, *омршавиши*, *омашориши*, *оседиши*, *ослабиши*, *ослейши* (поред *ослейети*), *оћелавиши*, *оћоравиши*, *иobelниши* (поред *иobelеши*), *иобесниши* (поред *иобеснеши*), *иобуђавиши*, *задоџниши* (*се*), *одоџниши*, *закасниши*, *свейтлаши* (*се*), *засвейтиши* (*се*) и др.

Прошло је отада читавих тридесет година док није М. Ђ. Милићевић утврдио да се и у западној Србији, у Подрињу, налазе трагови икајског говора. Описујући у своме великому делу „Кнежевина Србија“ 1878. поједине тадашње округе у географском, етнографском и историјском погледу, Милићевић се увек дотицао и тамошњега говора, бележећи понеку карактеристичну језичку особину. Тако он каже да у горњем Подрињу има целих породица које говоре западним говором, али да су то малени изузети. Описујући говор ужичког округа, он каже:

„У селу Пепельју, у срезу рачанском, у половини села *Овчине*, и у *Беранићима*, засеоку својдрушком, може да се чује: *мийо* место

² Ibid. III, 37—38.

³ Скупљени грам. и полем. списи III, стр. 195.

лијепо; *само* место сијено; *дакле* место дијете и све друге особине западног говора. Ово се још може да чује доле низ Дрину у Љубовији и Ораховици (у срезу азбуковачком)⁴ (стр. 631).

Штета је што он и те друге особине није записао. Поред тога он каже:

„Глас *и* у неким се речима изговара много дебље него што га ми доле изговарамо: налик је на *и*, кад га изговара Рус у речи *благодарю*, на прилику у овим речима: *Било* је смијега; *вала* нећеш!“

В. Карић у својој књизи „Србија“ такође помиње икавизме у Подрињу. На стр. 203. он каже: „Западним говором говори се у неколико села поред Дрине, у Подринском и Ужичком округу“.

После Милићевића много више података о остатцима икавског говора у западној Србији дао је Ј. Павловић у својим етнографским радовима „Соколска нахија“⁵ и „Ужичка Црна Гора“⁶.

Некадашња *Соколска нахија* за време турске управе, све до 1833. године, кад је припојена Србији, припадала је административно Босни, а обухватала је слив Дрине од босанско-србијанске границе код Заовина до kraја зворничке клисуре, ограничена с југа и истока планинским ланцем *Зборишић—Кадина Глава—Поникве—Јелова гора—Црна врх—Варда—Лисина—Повлен—Јабланик—Медведник—Суводо—Рожањ—Соколска Јланина—Јагодња—Кошућа Стена—Борања—Гучево*.

Ј. Павловић не наводи никаквих примера за икавизме, већ само казује у ком се селу, братству или роду говори или се говорило икавски. Тако је забележио у азбуковачком срезу да говоре икавски: у *Царини* 5 фамилија, од којих су, вели, неке биле раније католичке вере, и 3 циганске, које су досељене из порушеног града Сокола; у *Гуњаџима* 1 фамилија, у *Посићењу* и *Вољевићима* по 1, у *Торнику* 1, у *Горњој Буковици* 3, *Леовићу* 1, *Горњој Ораховици* 2, у *Дрлачама* има брдо које се зове *Сићине* и име *Јосиј*. За рађевски срез вели да у *Будишићу* 1 фамилија говори икавски, а у *Чишћу* да су ранији становници говорили икавски. За ужички округ тврди да су у *Пипаци* Пепельци (67 кућа) раније говорили западним дијалектом и били, изгледа, друге вере. Икавизми су сачувани и у личним и топографским именима, као што су: *Тиодор, Сишићан, Сишиван, Тишићан, Звијза, Осридак, Посићиће, Плисково, Присека, Приседо, Рика, Сирач, Тришићица*. У *Црвићи* 58 кућа говоре и данас икавски, а раније их је говорило још више. У *Својдругу* фамилија *Ђеранићи* говори икавски.

⁴ Српски етнографски зборник XLVI.

⁵ Српски етнограф. зб. XXXIV.

Први језички стручњак који је проучавао икавски говор у Помориљу био је Херман Хирт. Уз помоћ бечке Академије наука, он је 1898. године обишао тај крај и резултат својих испитивања објавио 1903⁶. Он је испитивао говор дуж десне обале Дрине, од Лознице до Бајине Баште, имајући при том као своје стално седиште Јубовију.

Хирт каже да је немогућно утврдити границу икавштине у Србији. Није нашао ниједно место где се стари самогл. *јаи* изговара само као *и*, већ се место њега напоредо говори *и*, *је* или *е*, тј. једни говоре *и*, други *е* трећи *је*. Али он је нашао неке језичке карактеристике, које се огледају у нарочитом изговору неких гласова, тј. у *артикулатионуј* бази и у *акценцуј*. Њему се учинило да су начин изговора и акцентовања у Азбуковици друкчији него у ужиčком и ваљевском округу, али није покушао објаснити у чему је та разлика. Даље је запазио неку врсту гутуралног, тј. веларног изговора сугл. *я*, али, веда, његов тембр није тако таман као у руског тврдог *я*. Такав изговор је опазио чак и у ђака у Крупњу. Према свему томе, Хирт изводи овакав закључак:

„На основу ових карактеристичних знакова који се запажају служом може се у западној Србији на разним местима сасвим јасно ограничiti сразмерно пространа дијалекатска област, а да је она првобитно била *икавска*, излази из тога што сам остатке *и* нашао свуде где сам могао посматрати овај нарочит изговор“.

Хирт мисли да се икавски говор простире и даље од места која је испитивао, сматрајући да му источна граница иде углавном планинским билом који дрински слив одваја од остале Србије, мада икавског изговора има и преко те границе. Што се тиче босанске стране, мисли да Дрина није граница икавског говора и каже да су га уверавали да се и преко Дрине у суштини говори истим говором. У ужиčким селима *Бачевцима* и *Гвосију* је забележио изговор јата као затворено *е* уместо *и*: *бәжси*, *двєстїа*, *дєїше*, *лëб* и др.⁷.

Поред икавског изговора, Хирт је забележио још неке нарочите црте у говору овога краја. Тако је нашао да се у неким речима гласови *е* и *и* мешају и замењују, као нпр. *колеба*, *колеко*, *левада*, *лїа* (липа), *лельак*, *свейлеџа*, али је ту појаву оставио без објашњења. Даље је забележио *е* место *а* у речима: *јеребиџа*, *јемчайи*, *љубезан*, *шедаручно*; *е* место *о* у речима: *чейверо*, *йетшеро* итд., *јемужса*, *веденица*. Веларно *л* записао је у речима: *лойаша*, *ложиџа*, *лола*, *ломишти*, *лонач*,

⁶ H. Hirt, Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. Band CXLVI, Wien, 1903. стр. 1—56.

⁷ Op. cit., стр. 11 и 18.

лончар, лойов, лубеница, луд, лук, луч, оломњанске године, вала, било. Најзад, забележио је да се мушки лична имена на -о мењају као именице женског рода на -а, исто као у Босни: *Перо-Пере, Ако-Аце, Мујо-Мује* и др.

2) Порекло икавизама у Србији

Проучавајући порекло становништва у некадашњој соколској нахији, која је обухватала старе срезове азбуковачки рачански и део рађевског, Љ. Павловић је покушао објаснити и појаву икаваца у том крају, удаљеном од садашње икавске територије. Али читаво то његово објашњење као некритично не може се примити, јер није поткрепљено никаквим доказима, а као претпоставка је недоглично. Он на једном месту тврди да неки родови знају да су дошли са далеког запада и да су се доселили у првој половини 17. века из западних крајева Босне и Херцеговине, па чак и из Далмације и са острва, и то прво у Осат, на босанској страни, одакле су прешли у рударска села на десној страни Дрине⁸. На другом месту исте књиге (стр. 337) каже да су се у почетку друге половине 17. века по приморским градовима много тражили олово и други метали, па пошто се знало за старе напуштене сребрничке руднике, доста далматинских рудара упутило се у Сребрницу, око које су се населиле многе породице, а одатле су се нове породице пребацивале преко Дрине, на стара рудишта. А на трећем месту тврди да се према икавцима остали држе по страни и нерадо их гледају, зато што су „с далека запада, нечисти и друге вере“. (*Ibid.*).

Ово објашњење порекла икаваца у Подрињу је без икаквих основа. У Далмацији, осим каменолома и рудника тупине, од које се израђује цемент, других рудника нема, нити их јеkadгод било, а најмање металних. О неком пресељавању из млетачке Далмације у земље под Турцима не може бити говора, нарочито у другој половини 17. века, кад је Венеција била у рату с Турском због Крита. Наши су људи ускакали у Далмацију, а ипак су отуд долазили у Турску ради печалбе.

У своме великом делу „Метанастазичка кретања на Балканском Полуострву“⁹. Јован Цвијић говори о икавцима у горњем Подрињу и о њихову пореклу. Он каже да икаваца има од ужичког села Пилице, изнад Бајине Баште, па низ Дрину до Брасине и у два три суседна ваљевска села. Сад, вели, нема ниједног чисто икавског села,

⁸ Соколска Нахија, стр. 346—347.

⁹ Српски етногр. зборник XXIV, 1922.

али има врло разгранатих икавских породица, које живе измеђане с досељеним ијекавским породицама из Пиве, Дробњака, Херцеговине и старе Рашке. Икавци су и муслимани горњега Подриња, у Сакру и Малом Зворнику. Чини му се да је икаваца било раније много више у Азбуковици, Рађевини и Јадру. Он зна да је пре 40-50 година, тј. 1870—1880, у Јадру, у селима Бадањи, Сипуљи и Симином Брду било икавских породица, које с у неким речима биле задржале икавштину (стр. 12). Али у погледу порекла ових икаваца Цвијић се колеба. На једном месту исправно каже:

„До скора сам био уверен да је то икавско становништво врло старо, исто са оним које је у ранијим временима преовлађивало у суседним деловима Босне, јер и у осталом старом становништву Јадра, које не говори икавски, има друкчијег нагласка и друкчијих етничких особина него што су оне досељених ијекаваца. Досељеници јужног дијалекта назову кашто икавце стародремцима, неке сматрају за физички и духовно слабије и о њима имају разне шаљиве приче“. Али мало даље, ослањајући се на податке и објашњење Љ. Павловића, Цвијић мења мишљење и закључује да су се икавци доселили из Далмације и Боке, па вели:

„То би била нека врло стара и у толико нејасна миграциона струја, што јој не знамо узрок и што је противна нормалном правцу миграционих струја, које су се кретале с динарске системе према Далмацији“ (стр. 12—13).

Професор А. Белић се на више места дотиче икавског говора у западној Србији, и то у вези са стварањем шумадијско-сремског дијалекта. Тако у свом чланку о штокавском дијалекту у Станојевићевој Енциклопедији каже:

„Новоштокавског западног говора нестало је у крају између реке Босне и Дрине. Ја претпостављам, да се то становништво делимице од 14—16 века пребацило у Србију, Срем, Бачку и Банат и ту га је нестало у новоштокавском источном говору. Та мешавина дала је прве заметке тзв. шумадиско-сремског (или шумадиско-војвођанског говора), који се налази у северозападној Србији и Војводини... У Барањи, Лици и Крбави, северној и југозападној Бачкој они су се населили из Херцеговине под називом Буњеваца и Шокаца“ (стр. 1071).

Даље у истом чланку вели:

„У старом Хуму левом страном Неретве, па према Зворнику, ишла је пруга, која је одвајала јекавски говор од икавског. На горњем делу те пруге налазио се несумњиво појас смешаног икавско-

јекавског говора . . . Икавци, који су се находили између реке Босне и Дрине, отишли су делимице у Србију и Војводину, где их је нестало у шумадиско-сремском говору, или су се сачували као икавске оазе око Дрине по западној Србији“ (стр. 1077).

Стј. Павичић у своме опсежном делу „Podrijetlo naselja i govora Slavonije“ (1953. год.) овако објашњава појаву икавизама у северозападној Србији:

„Stoga se čovjek teško otimlje misli, da je izvjestan dio savakodinarske struje, doprijevši spomenutom cestom do Sirmijuma, prešao i na tom velikom brodu Savu i unišao u desnu Posavinu i bližu cersku Podgorinu. Tom pretpostavkom najlakše bi se mogla objasniti ona čudna govorna pojava, da se na tom zemljишту s desne strane Save još od 15 st. nahodi dosta tragova ikavštine“ (стр. 33).

На другом месту исте књиге он ову мисао потврђује:

„Osim toga vjerojatno je, da je već u prvoj općoj seobi u 7. st. poveći dio velike ikavske struje, koja je starim cestama bila doprla u srednji i istočni kraj dunavskosavskoga međuriječja . . . prešao na starim brodovima kod Mitrovice, Klenka i Kupinova Savu i rasuo se po zemljisu između Drine i Kolubare“ (стр. 45).

Последњи се осврће на ову појаву др Павле Ивић у својој „Дијалектологији српскохрватског језика“ (1956. год.). Говорећи о појави икавизама у шумадиско-војвођанском дијалекту, тврди да се није могло доказати ни да су северна Србија и Војводина икад биле насељене неким старим икавским слојем становништва, ни да су овамо у масама прешли претпостављени средњевековни икавци североисточне Босне“ (стр. 80). На другом месту, одређујући границе млађега икавског говора, помиње где је у западној Србији забележен икавски изговор (стр. 174), а мало доцније усваја поменуто тврђење Љ. Павловића да су се икавци доселили из Далмације и западне Босне и Херцеговине у XVII веку (стр. 183). Међутим, у својем делу „О говору галипольских Срба“ Ивић даје сасвим друкчије мишљење. Објашњавајући икавизме у галипольском говору, он вели да су они некад допирали бар до Јагодине (стр. 433).

У закључку задржаћу се на свим овим објашњењима и рећи своје мишљење о томе које се од њих и уколико може усвојити.

II. САДАШЊЕ СТАЊЕ И РАЗМЕШТАЈ ИКАВИЗАМА У ПОДРИЊУ

(Примери су распоређени према некадањим срезовима. Знак *ε* означује затворено *и*. Слово Х у загради значи „код Хирта“.

Остављен је Хиртов начин бележења)

А з б у к о в и ц а

Бобићи. Становници су досељени ијекавци, али се чује и понеки икавизам, као : *дјаштићи*, *никако* (некако), *йрид*, *йрико*, *йризивамо се* (презивамо се).

Вршић (заселак горње Буковице) : да не *бা�ше*, *бјажати*, *двј*, *дј је*, *дјид*, *дјаше*, *дјаштићи*, *дјаци*, с *дјацом*, *зрјла*, *зарижсε*, *изумила*, *кудиља*, *лјбац*, *мјњали се*, *мјесец*, *мјесто*, *мјешало се*, *млјико*, *недиља*, *Недиљко*, *никако* (некако), *најјирд*, *йднини*, *йдмишано*, *йдсли*, *йрј* (пре), *йрид*, *йрико*, *йризовидайти*, *йришило* (прешло), *сјашчено*, *сјаштим се*, у *снјгу*, *шрјбд*, *шјуди*, *јзрила*.

Горња Буковица (с Леовићем) : *бјажи*, *брјиг*, *брјиза*, *двј*, *дјаше*, *гври*, *дјаца*, *дјаштреј*, *зайдидим*, *изделача*, *измири* (измери), *истирај*, *кудиља*, *кудиљашће*, *лјани*, *мјесто*, *мјасина*, *Младин*, *мрјижса*, *намисник*, *недиља*, *Недиљко*, *Недиљковићи*, *ниди* (нигде), *никј*, *овјуди*, *дјаширб* (отерао), *лјиву*, *йдовисмо*, *йдслин*, *йдширеј*, *йрј*, *йрид*, *йрида се*, *йрибила*, *йресикли*, *йрикјашћа*, *йричј*, *рјижу*, *сјадила*, *сјјју*, *нє смјим*, *смјашће*, *смјиста*, *Срјјко*, *(х)шјила*, *нє (х)шиде*, *шискдба*, *шрјбд*, *нє шрибд*, *умјим*, *умјашћна*, (вешта), *Цвјана*, *Цвјиткојевић*.

Хирт је забележио у Леовићу : *вјирујем*, ви не *аше* (једете), *мјесец*, *млјико*, *найрјимир*, *ојини*, *рјика*, *срјда*, *шрјба*; у Горњој и Доњој Буковици : *бјада*, *бјажаи*, *бјалу*, на *брјгу*, *брјза*.

Горња Љубдевића : *бјажашћи*, *вјијрењача*, *дјокоји*, *дјача*, *кудиљка*, *лји*, *мјесто*, *недиља*, *йонедиљник*, *йдникј*, *йдсли*, *йризивали* (презивали), *Приображење*, *сјди*, *сјаштим се*, *сјазрила*, *умрји* (аор.), *шрјбало је*.

Горња Орбвица : *бјажашће*, *бјаше*, *вијаде*, *врјмена*, *двј*, *дјаше*, *дјаци*, *дјоси*, *зрјла* *кудиља*, *лјио*, *мјесто*, *недиља*, *Недиљко*, *дбисила се*, *бводи*, *йднигде*, *йрј* (пре), *йрико*, *рјашко*, *сјно*, *Сјашћан*, *цијла*.

Горња Трјашница. У овом селу говори се чисто ијекавски, али сам ипак нашао ове икавизме : *йдбиже*, *гњиздо*, *сјкира*, а Хирт има и ове : *гријаша*, *дви*, *ди*, *кудиља*, *недиља*, *йобигне*, *йрилаз* (прелаз), *йрисидник*, *йрискочио*, *йосли*, *самлио*, *усичу*.

Грачаница. Већина говори ијекавски, јер су то потомци досељеника од Грахова, али млађи већ говоре екавски, па ипак и код једних и код других нађе се и понеки икавизам, од којих сам забе-

лежио: бùльаче, дөй, дiашићи, дöли, кùдиља, лíја (леја), мëсчио, наðми-
стшио, нè ѫрибá, дiираићи (отерати), ѫрећайсо (преписао), ѫрисол, ѫрд-
сташав, смiла, сiјали (хтели).

Грчак: бùјадоше, кùдиља, нёдиља, ѫриће (преће), ѫрико, сiјали,
нè ѫрибá.

Гùњаци. Говори се екавски, са овим икавизмима и полуика-
визмима: бiжшиће, брѓг, врѓдй, дёцо, ди, лiаша (лепша), никiй, дiираић,
йднашио, ѫре, ѫревари, ѫрёдá се, ѫрид Милошем, ѫризирём, ѫрдсéк,
смiстшио, сёхाई се, ѫфли (хтели), ѫрёбá, ублiдио.

Дôња Орбовица: бiаше, врiмена, дөй (и X), дiаше, дiашић, дiңца (и
X), дiңци, дiңцаца, дiстила, дiсти, зrиљо (и X), кùдиља (и X), љиb (и
X), лiшо, мiсшио, нёдиља, Нёдiлько, боди, дсичено, ѫдбигаше, ѫодiашiћи,
йdнираj, ѫднигде, ѫреcидник, ѫрико брда, ѫри (пре), рiжe, садiвено,
сiйи (и X), сiно, нè смi (и X), Сiйианiја, шiде (хтеде), ѫришања,
шiришњак, цiла.

Код Хирта имају и ови примери: билежси, гнiздо, никiк, николико,
осићам, ѫрилаз, ѫреcидник, ѫролићос, разумио, ѫрибало,
шriшања.

Драгдđб: бiжала, грiшан, гридића, ў Врiгу, дiңца, дiашићи, кù-
диља, кùдiлька, дiшерá, ѫдiшерá, ѫрид, ѫрико, ѫреcедник, ѫрићије, смiстша,
Срiйко, (х)шiедоше.

Дрлаче. Становници су ијекавци, досељени из Пине. Ипак сам
чуо ове икавизие: бiжсао, дiй ћеш, дiашићи, зrиља, кùдиља, нёдиља,
Нёдiлько, ѫри. ѫризийе се, Прiгдđб, не смiно, Тришница, Сiйина, Јосиј.

У Хиртово време у овом месту говорило се много више икавски,
што показују ови његови примери: бризак (али: бреза), бризовица,
бундива, видио, винчани, вiра, вiшар, вiшанија, врiћа, гнiздо, дөй, ди,
дiвојка, дiй, дiңца, донио, дiшерá, жиcиашi, жлиб, забiлежси, забiрко,
зазри, заiйвамо, засiй, зrиљо, ѫди (једи), ї (једе), кùдиља, лiа (леја),
либ, лiшо, лiњоси, лiњашi (ливши), ѫса, лiска, млико, мликар, жiна,
мiра, мiсшио, наiрид, никако, никучки (немачки ?), наiсан, на обима
рукама, николико дiкњ, дiвамо се, дiлили смо, озлидио, шiна, дiшакашi,
шiла, кад шiшо (петао) заiшва, ѫддцијића, ѫсли, послидио, ѫдiшерá, ѫри
зоре, ѫрико Дрине нè смi, ѫрикјуче, ѫрима (према), ѫреcидник, ѫри-
синоћ, ѫришашi (престати), ѫрисуира, разаcиришi, разумим, рiдко,
рiђи, рiжe, рiка, свiштујем, свiћа, свуди, сiјашi, слiме, нè смiм, смiм ли,
не смiно, смiг, смiжан, Срiйко, у сiйнама, сiашњак, ѫришашi, шiлиме
(теме), ѫриба, шiо сам, ѫришашi се не може, ѫришања, Цiйина, цiона,
шишад годи, цiво.

*Лаže : ѕрикд Риђицā, Младин, љодимли се, Срђићен, рέка, љд-
шрибalo.*

Послѣдње. Насељено дошљацима ијекавцима, али се у њихову говору чува још доста икавизама, као што су: бїжси, бїжж (и X), вїдно (и X), нѣ виџујем, двї дївобјке, дїштићи, дрѣмаши, кùдиља, мїсечина, млико (и X), млио, девет мисећи, Младин, Милїнко, недиља, љонедиљник (и X), дсїшињак, љбїрїко, Послїтње, љрї (пре), љрїко брда, разјумили (и X), садинб, самливено, свїтињак, сїјали, смїли, смїшио, из Срїча (код X срїћ), сїйна (и X), сїйнама, ўмїсё, не јмїши, Цвїтин, цвїће, црїшиња.

Хирт је записао и ове примере : вїтрењача, ди, дивојка, дрињак, љ (једи), либа, либац, лїт, мликар, љосик, у риџи, сїме, не смїмо, нису шаљи, шрїба, умїаше ли, Цвїтна. У Алугама, засеоку Постиња, записао је и ове речи : млико, смїмо, недиља, љрилац, бижси, разиравати, ви-
шрињача.

Савковићи. Ово је планинско село, на висини од преко 1000 m, близу Медведника. Уколико се не говори икавски, говори се екавски, далеко више него ијекавски, можда под утицајем књијевног језика. Према уверавањима старих људи, раније се говорило још чистије икавски. Овде сам записао највише икавизама, и то : бїжси, бїјаде, бїаше, до Благовїши, бриг, за бригом, винчавб, вїровати, врїдї, врїћа, дўи, дї си, дївобјка, дїкој, дїца, дїшешу, дбли, дðнише, дðширају, за-
дрїмо, здсида, здсли, звїринскї, звїрка, зрїло, зайлїнїм, їзили, їзми-
рићу, їзнише, изгđрише, исїрїд күће, исїшрафамо, колиба, ланчи, лївај воду, Милїнко, мїсї, Младин, нїмисїили, нїайрид, нїайрића, недиљу, Нे-
дїлько, никâ свђита, николик б лїуди, одївен, дðнише, Ћзрин-брдо, дðнили,
дсикб, дїшираше, дїшираћа, отїсиче, дїшиче, љисак, љбвиже, љ-
нашаю, љбїрїко, љосвидочи, Послїтње, љбїшти, љбїшираћа, љрид, љрєшираћа,
љрї, љриварї, љрид љима, љрида, љриброји, љриварї, љривезб, љригледала,
љриђеше (пређете), љбїшти, љрико тарабе, љрикд рамена, љрикрене, љри-
крїй, прикѹче, љрилазї, љримишшати, љримишшати, љриорати, љриш-
вїшака, љрисад (растило), до Присёди, љрисудї, љрисујра, љришиб (пре-
шао), развију (развеју), растїшираше, уз рїку, сїдоше, сїднёмо, сїли,
(сели) сїкирица, сїме, да се сїти, не смїши, нѣ смидоше, не смїду,
сїшли, сїно, смїшиа, ѡсрїд, срїча, Срїлко, Сїштїан, Сїштїанов, шїраћа,
убадїкоји, ўмїм, ўмрї (аор.), ўтина, (x)шїо, (x)шїла, нѣ (x)шидоше.

Хирт је у Савковићима записао само : дїште, ливше, ждрибе, сино.

Савковићи су село не само које је најбоље сачувало икавски говор, него су његови икавизми и најчистији, тј. нисам забележио

ниједан пример са затвореним *е* место *и* од старог јата, нити мешање *и и е*.

Сдкб в. Козлук на стр. 489.

Селанац. Говори се помешано ијекавски и екавски, а успео сам записати ове икавизме: *бјжси*, *двй*, *кӯдиља*, *намисшила*, *нёдиља*, *йриј*, *йдшифра*, *йрингледали су*, *йриокрёш*, *йриштавш*, *йришила*, *не смим*, *йдшириба*.

Тдрник: *бјјаде*, *виччавб*, *врнћу*, *двй*, *ди*, *дншшићи*, *днаје*, *кдлиба*, *кудиља*, *кудиљшиће*, *мјсисо*, *нёдиља*, *Нёдилько*, *пёт* *нёдиља*, *ниди*, *онди*, *дншриј*, *йрн* (пре) *йриј* *кућу*, *йрико* *Прриједли*, *йријаз* (прелаз), *йриједник*, *йријаше* (пријенте) *развију*, *ријбом*, *ријку*, *ријшко*, *свишу*, *свића*, *сийни* (сећи), *шрнбā*, *шрншиња*, *шуди*.

Хирт је записао ове икавизме: *брјиг*, *брјиза*, *вирујеш*, *вишшиџа*, *вријса*, *гніздо*, *гриђша*, *дили се*, *дриново*, *жлизда*, *зайшвамо*, *измири*, *кудиља*, *лїб*, *лїк*, *лїкар*, *лїн*, *лињост*, *лїска*, *мїсеч*, *шна*, *оишни млїко*, *йрико*, *разумї*, *разумамо*, *рика*, *свића*, *слића*, *не смимо*, *срїда*, *умриши*, *Цвијта*, *циња*.

Узданница. Говори се ијекавско-екавски, али се чувају и икавизми, као што су: *двй* (и X), *дбли*, *гдї*, *кудиља* (и X), *лїба*, *нёдиља*, *йонёдильник* (и X), *йријемо* (пређемо), *йријизвє* (презива се), *йријиме*, *йријирёдам* *йријскочи*, *смимо* (и X), *Свиштианов*, *үшифра*. Код Хирта и: *млїко*, *разумим*, *смимо*.

Царица. Говори се икавски, а уколико не, онда екавски (ијекавски само вок. *дїјейе*, како се говори у целом подринском округу). По тврђењу Љ. Павловића¹⁰ говоре икавски: Бубичићи, Брајићи, Раосаљевићи, Марчетићи, Пуљези и Цигани муслимани: Биберовићи, Копиловићи и Грачани, који су досељени из Сокола. Због мешавине икавско-екавске, или можда, због некадашњег нарочитог изговора јата¹¹, у овој општини сам забележио највише примера са затвореним *е* од јата. Ево примера са *и и е*: *бјжсли*, *беседи*, *бїља*, *у Вригу*, *гдї*, *гријашан*, *двй*, (и X), *дњкоји*, *дншшићи* (и X), *дёца*, *днџа* (и X), *днниклї*, *зрђо*, *исїрнбїјан*, *кудиља* (и X), *на лёву*, *лїани*, (лети), *нёдиља* (и X), *Нёдилько*, *никакав* (некакав), *ниќи*, *никуд* (некуд), *обёма*, *дсим*, *дшерб*, *дшифра*, *Осечина*, *йдбегнє*, *йосече*, *йдшифра*, *йрн*, *йриби* (преби), *йреџеко*, *йријицам*, *йриј*, *йријко*, *йриксинђи*, *йријкучё*, *йријишем*, *йреједник*, *йрејидник*, *йрешњаци* (опанци од пресне коже), *ријшко*, *ријчиџа*, *свиш* (и X), *на свёшу*, *свёћа*, *сїдила*, *сїкшрија се*, *сїно*, *не смим*, *Срећко*, *срїћом*, *шрејиње*, *не ўмим*, *Цвијо*, *Цвишко*.

¹⁰ Соколска нахија, стр. 347, 454—458.

¹¹ Испор. П. Ивића. Говор галипольских Срба, стр. 54 и даље.

Хирт је записао у *Петкој*, варошици царинске општине, још и ове речи : *баше, бриза, бриг, видићу, вирујем, десића, забилежисио, зазри, зрила, измирио, најђри, николико, нисам, њосић, њосли, призиме, притисао, присиноћ, свић, сикира, што сам, шриба, шрибало.*

Љубовија. Ова је варошица почетком овога века порушена великом поплавом Дрине и пресељена на данашње место, али се њено становништво, због расељавања и досељавања, много изменило. У њој нисам нашао ниједног икавизма, док их је Хирт забележио много, јер је он у Љубовији био пре поплаве и каже да се тада у њој говорило чисто икавски. А можда и зато што је он за време испитивања највише седео у Љубовији и бележио реч сељака из околних села, нпр. из Љубовиће, из које код њега нема ниједног икавизма.

Ово су Хиртови примери : *бјжи, баше, бјло, бриг, бриза, бризивна, бундизе, гњиздо, гдрићи, изгорила, гридишта, гришник, вјидишти, вјицбање, у мјем вјику, вјинац, вјира, вјирујеш, висићи, вјиштак, вјиштица, вјиштар, води (овде), врјижса, врјћа, врјћи, двј, дбадвј, дњевђјка, дњевђјко, дјд, дјло, дббићи, дбнићи, дрјново дрво, дрјновинка, задрјићи, занјимила, звјзда, жјизићи, жљизда, ћд (јед), исиче, исјовиди, јисићи, јасћирибови, кљишћа, кријосић, кудилишиће, кудиља, лешићи, лиа (леја), лјб, лјбац, лјвјак, лјвићи, лјик (лек), лјњосић, лјић, лјића, лјићишта, лјса (леса), лјска, лјићо, мједвид, мјиша, мјињаши, мјира, мјисеча, мјисићо, мјишина, мјиличика, мјико, мрјићи, умрјићи, нједиља, нједра, нјиќи, нјим, ћобима, озлјидићи, дгрибач, зайдјамо, тјића, дјићи, тјиља, тјиљан, тједришка, тондјилник, тјесли, тјеслидњи, тјри, тјриблшићи, тјристила (престала), тјриј, тјрик, тјрико, тјрима теби, тјрисићни, тјрискочио, тјриће (пријите?), ја тјрђдрј, ти (он) тјродрј, тјрђждршићи, тјрдсина, разумјимо, рићи, рјка, рић, сасвјим, свјидок, свјићи се, свјићоваћи, свјића, сиди мало, ја сиднем, смјењача, сјино, сјићи, сјићи, слјеме, слјићи, слјијац, слијдћа, смјијаши, смјимо, снјег, снјижсан, срјда, срјићи, Срјићко, свјиће, у свјићама, Свјићан, свјрица (стреха), шиме (теме), љоширам, шићићо, тјрђба ми, тјршићи, цвиљићи, цвићи, Цвјића, циља, циљка, црјиво.*

Књиље. У овом селу данас се говори ијекавски, али је Хирт забележио ове икавизме : *лиј, ојини, на обића рукама, њосић, тјрилаз (прелаз).*

Рађевина

У западној Рађевини, која је у непосредном сливу Дрине, говори се чисто ијекавски, а у источној, која је у сливу Јадра, говори се екавски, осим у селима ближе Крупњу. Икавизме сам нашао само у источном делу, а у западном једино у Малом Зворнику.

Бдгђашашца говори екавски, а од икавизама записао сам једино ове: *бјж*, *врѓд*, *диџа*, *дјашаш*, *кудија*, *лїд*, *лїдо*, *недиља*, *Недиљко*, *йдереш*, *йдниши*, *йдсече*, *сидиш*, *сїно*, *срїшан*, *Срїшен*, *стїна*, *стїње*, *Цвїјић*, *Цвїтић*.

Врбњик говори екавски, са овим икавизмима: *йобиже*, *Посїшње*, *йрїварила*, *йрїврило*, *йрїкјуче*, *ўзрила*.

Комирић говори екавски, али сам ипак нашао тамо ове икавизме: *дїашћи*, *кудеља*, *ник*, *йдїеснїм*, *йрїашерај* (претерај), *Сїшїшан*, *ўсїриба*, *ўјела*. Место *е* има *и*: *Тиодор*; исп. и *сенєца*.

Кржава. У Горњој Кржави нисам био, али сам чуо да се у њој говори икавски, па и Хирт сматра да Кржава припада азбуковачкој икавској области. Он је записао само ове икавизме: *дїв*, *дївјка*, *кудиља*, *недиља* *сикира*, *цишанића*. У Доњој Кржави, сасвим уз Крупањ, данас се говори ијекавски.

Мали Зворник. Кад је становништво града Сокола, које је било муслиманско, 1867. године расељено, један део се насељио у М. Зворнику и, по Љ. Павловићу, фамилија Имшировића говорила је икавски. Ја сам у том месту записао само ове примере: *бїжаш*, *бїди*, *бїди*, *йолїши*, *йриబдї* (преболи), *йрид*, *йрико*, *стїаросїдибї*, *цилї*, *уцишши*. Место *е* има *и*: *йреїуџаш*, *йресїавши*.

Томањ говори ијекавски, али сам ипак чуо ове икавизме: *бїжи*, *дїашћи*, *кудиља*, *йрид* *кућом*, *йрїкјуче*.

Шљивова. У овом планинском селу говори се икавски, само млађи мушкарци помало мешају екавски изговор. Чуо сам ове икавске речи: *бїсида*, *бїжаш*, *бїјаде*, *бїаш*, *брїгдсаш*, *брїме*, *брїш*, *вїнац*, *вїнчаш*, *вїшпар*, *вришћено*, *врића*, *врићи*, *дї*, *дїввїр*, *дївбїјка*, *дїаше*, *дїшети*, *дїшетина*, *дїширају*, *дријад*, *звїр*, *јїм*, *јїдї*, *кудиља*, *кудиљбїан*, *лїб*, *лїба*, *лїв*, *лїй*, *лїш*, *млїко*, *мїсш*, *Милїнко*, *Младин*, *нїйрим* тога, *нївисїна*, *недиља*, *ник*, *ник* (неко), *йдїашраф*, *йдїриба*, *йрїбївї*, *йрївије*, *йрїварио*, *йрївшеш*, *йригдрї*, *йригријало*, *йрїкине*, *йрїкјуче*, *йрижївила*, *йрїзиме*, *раздїлї*, *разумї*, *рїзаш*, *сїсичен*, *сїш*, *сїш*, *Срїшен*, *срїду*, *стїна*, *шїло*, *шїши*, *шїриба*, *шїришња*, *шїди*, *цив*, *човик*.

Рујевац говори ијекавски, тако да сам забележио само три икавизма: *бїжи*, *кудиља* и *недиља*.

В а л њ е в с к а П о д г о р и н а

Данас се у овом крају углавном говори екавски, ијекавски само у селима непосредно испод планинског венца Медведник—Јабла-

ник—Повљен. Икавски остаци најбоље се чувају у планинским селима која су најближа азбуковачком срезу.

Брдзовица говори ијекавски, са доста икавизама, од којих сам забележио ове: брѣза, брѣзова мѣтла, Брѣзовица, дѣйше, дѣйшић, дѣјаца, дѣшић, кѣдиља, кѣдиљишће, лѣб, нѣдѣља, нѣкѣ, йонѣдѣљник, ѵисијан, ѵрилаз (прелаз), Приображѣње, ѵрѣлѣтим, ѵрићи (прећи), смѣла (смела), снѣг, Срѣћко, ѿђашрѣбї.

Често се замењује и са е: Медница, нѣди, ѵрѣвремен (привремен), ѵрѣсѹћи, ѵрембраћи, ѵрѣловѣшћка, ѵрѣсѹтво, ѵрѣсташви (пристави).

У овом селу записао сам ове речи с веларним л: вѣлови, вѣлим, глѧву, дѣлом, ѹсилѣти, лѣлечу, лѣбац, Милан.

Врѣгчаница. Према раније добивеним обавештењима, очекивао сам да ћу овде наћи икавски говор, али сам могао забележити само ове икавизме: бѣжи, брѣза, брѣзовача брѣгом, кѣдиља, кѣдиљка, лѣбац, лѣто, лѣтио, лѣтошњи, нѣдиља, Нѣдѣљко, йонѣдѣљник, ѵидѣриба, ѵрѣбѣ ми.

Место и ове речи имају е: лѣнија, Медница, ѵрѣсело му, ѵрѣсташви лонац.

Вујиновача говори ијекавски, мешајући икавизме, од којих сам забележио: гври (горе), засмије се, кѣдиља, нѣдиља, Нѣдѣљко, нѣкако (некако). ѵрилаз, ѵризиме, ѵрико, Срѣћко.

Замена и са е: нѣди, ѵрѣслава, наїрѣмер.

Драгијевица говори екавски, са овим икавизмима: бѣгашћа, гридаш, грѣшан у Бога, дѣчи, ждрѣбе, ѹсциѣтам, кѣдиља и кѣдиља, лѣни, нѣкѣ, наїрѣб, ѵред, ѵризиме, ѵриедник, ѵришерали, Срѣћко, ѵрѣбѣ.

Замена и са е: нек ёзѣ, лѣнија, Медница, ѵрѣзовѣм, ѵрѣзнаниџа, ѵрѣсташви.

Лѣнић. Записао сам само ове икавизме: бѣжи, дѣвобјко, дѣшић, кѣдиља, нѣдиља. Да се у овом селу некад говорило икавски, види се и из ове анегдоте. Препирава се на сточној пијаци две жене из овога села око тога чије је теле лепише. Једна вели: „Лѣпшѣ мђе тѣле!“ Друга јој одвраћа: „Јбк, друго, лѣпшће мђе! На то им до- викне трећа жена из другог неког села: „Лѣпсали вам обѣма, кад сте тѣлико загаламиле“.

Лѣсковица. Говори екавски с понеким икавизмом, од којих сам забележио само ове: кѣдиља, нѣдиља, Нѣдѣљко, ѵидишће, ѵриварила.

Лѣниашња. Основни говор је екавски с доста икавизама, као: Бѣдград, бїјаде, бїшиће (бежите), дѣй, дѣвобјка, дѣшиће, дѣшиће, јуїши, лѣб, лѣшић, лѣшић, Лѣносава, наадмића, нѣдиље, нѣкѣ, Осѣчина, ѵривидели, ѵре, ѵрилаз, ѵрикучће, ѵиднѣће, ѵризиме, ѵриедник, ѵришавио се, рѣчи, сиди, сила (села), сѣчи, нѣ смѣ, срѣћа, срѣћко, ѵрибало, јуридий.

Замена *и* са *е*: *вѣдо*, *нѣди*, *йрѣваїнаиш*, *найрѣмер*.

Хирт је овде забележио: *бризовина*, *либац*, *најтивише*.

Осечина. Овде се говори чисто екавски, само старе жене кажу: *бїжси*, *дїшши*, *йрїзиме*, има доста примера са *е* место *и*: *вѣднѣм*, *лѣнија*, *Медница*, *йрѣјава*, *йрѣсташв*, *йрѣмер*.

Осіргужањ говори екавски, са доста икавизама, као што су: *бїжж*, *бїјаде*, *брѣза*, *брѣзосина*, *вѣка*, *врѣдѣ*, *дї*, *дїшши*, *дїпти*, *јѣли*, *јїшти*, *кїдиља*, *кїдїлька*, *Лѣносава*, *Милїнко*, *милїнкуша* (врста шљиве), *Младин*, *Осичина*, *ошрѣбво*, *йесак*, *йрї*, *йрид*, *йрїнерї*, *йрїзиме*, *йрїмено*, *йрїседнїк*, *йрїсишѣ*, *срїћа*, *Срїћко*, *йрїбајї*, *йрїбало*, *цѣлу*.

Мешавње *и* и *е*: *ѣзели*, *ѣзеличар*, *лѣнија*, *Медница*, *Срїћин*.

Пођуши: *бїжайши*, *Бїља* (име волу), *врїжка*, *кїдиља*, *лїја* (леја), *гњїздо*, *йрїстбониџа*, *слизиња*, *сїрїја*, *устирибї*.

Рѣбељ говори екавски, само старији људи још употребљавају понеку реч с ијекавским изговором, а од икавизама сам записао ове: *бїжси*, *дїшши*, *врїжка*, *зарижѣ*, *йрїкѹћѣ*, *слизиња*.

Сдвач: *бїжси*, *дїшши*, *нѣдиља*, *йобиљ* (побелиј), *йризадбѹжен*, *рѣшко*, *Срїћко*, (*х*)*шѣо*, *йрїбї*, *йрдїнї*, *цѣнили*.

Замена *и* са *е*: *Медница*, *лѣнија*, *найрѣмер*, *йревезали*, (привезали), *йрїрода*.

Сїтїнина Рѣка: *брѣг*, *дѣла*, *лани*, *нїкакї* (некаки), *дгриз*, *осїчѣм*, *йдниашши*, *йрї*, *йриддї мє*, *йрїкињу*, *сїкб*, *уѓрије*, *йрдїнї*.

Суводдањ: *бѣжи*, *вїдићемо*, *дїшши*, *дѣши*, *забѣљежиши*, *кїдиља*, *лани*, *нїјиричї*, *нѣдиља*, *Нѣдїльковић*, *йрї*, *йрид*, *йрївијѣ*, *йрїденкуши*, *йрїзиме*, *йрїшиде*, *йрїкиње*, *йрїскочиџа*, *йрїсташвимо*, *йрїиџенѣ*, *йрїчѣ*, *рѣч*, *сїдила*, *Срїћко*, *цѣнили*.

Тубравић. Од једног старца од 79 година, који говори чисто екавски, чуо сам ове икавизме: *дїштелина*, *кдлиба*, *кїдиља*, *кїдїлька*, *нїкакї* (некаква), *йївац*, *йрид*, *йрико*, *йрїиерї*, *йрїшиња*.

Рѣјковић. Ово село је доста далеко од праве Подгорине, са екавским изговором у доњем делу, а ијекавским у горњем, али сам ипак нашао ове икавизме: *бїжи*, *бїјаде*, *кїдиља*, *лїба*, *мїшина*.

У ж и ч к о П о д р и њ е

(Некадашњи рачански срез)

У овом крају говори се ијекавски, као и у осталом делу ужићког округа, али се сачувало много икавизама, нарочито у севернијим селима, која су ближе Азбуковици.

Бাঁчেвци: бáжси, бéжáла, вíдила, дíй, двíй, двéсти, дéште, зáйтнeај, кùдиља, лéб, лéшие (лешше), лéто, нéдиља, ббадвí, юрибдлии, юрико, юрид, юрикјучé, юрисиодник, юрисинбí, юрднирао, разùмí, рíка, сéно, сéчe.

Вишиесава: бáж, Бáльчи, вíдили, дíй, зáйтнili, юбигли, юрид, юрико, юрићи (преки).

Гвоздац: бáжáти, бáло (бело), нé вишујé, дíвбјка, дéшe, дíшо, дсстila, гријала, кùдеља, кùдиља, лíбац, лéшие, лий брате, млико, нéдиља, нéди, Нéдилько, никí, осíчe, юбижсе, Пdстийне, юриглед, юри, юрико, Гњилá Присека, юристианé (престане), юрићи, юриши (прешли), сíно, нé смí, смíла, срýда, Срđоје, стíна („Озго стина, оздо Дрина, а ми у сриди“), Стíнье, Стíньевац, юрибало. Место и има e : ёзео.

Хирт је у овом селу забележио ове чисте икавизме: кùдиља, нéдиља, юнёдильник, юдсик, сидила; и полуикавизме: бéжси, двéсти, дéште, лéб, лéшие, лéто, сéно.

Дјуб: бáж, нéдиља, юнёдильник, юрид, юрико, Придоми, Присéдб, нé смíши, ўмáши.

Зárбжје: бáжси, брýза, брýсї, жíвила, кдлиба, кùдиља, нéдиља, юнёдильник, юри, Присека, Тришиница.

Кдстоејевићи: бáжси, дíй, нéдиља, Нéдилько, юрид рíзати, юрибá.

Љéаштанскб: бáжси, бíјаде, Ерýза, вíдила, вíрруј, волио, двíй, дíца, дíштињь, дíчак, ддширáј, ѹзмíчим, јéлин, Јéлин-Брđо, кùдиља, мíк (лек), мéсéу, на мéстна, нéдиља, Нéдилько, нéсршињник, никад (некад), ювац, юбигнe, юдшерáј, юри, юрид, юривéсї, юргорд, юрико, Приображéње, юришврila (претворила), юрдний, сéно, сиди, сijé, сикира, самливéно, Сирач, нé смí, смíо, юйраши, ўмá, юрийана.

Замена и са e : кдлеба, лéнија, юрејавí се, юрекачí, юреклонí се, юрекући, юретворој (притвори), юретишнe.

Овчина: бáж, бáжим, бригдовиј, вíдиио, вíрујéм, двíй, кùдиља, нéди (нигде), нéдиља, Нéдилько, дстийњак, Пdстийне, юрид, юрико, юривеза (превез), юрићи, Присика, юристиаа, юрићи (преки), сéдши, смíмо, Срђко, Стíна.

Место и има e у речима: да ёзедé, лéнија, нéди, најрéмер, юре-белешка, сенéца.

Хирт има ове икавизме: бáжси, гриота, юрико, юрима (према), прискочити.

Оклейтац: бáжси, бáло (бело), Бáльчи, вíдрица, гбрí, кùдиља, нéдиља, Нéдилько, юнёдильник, никí, оддчишила, юсстийдио се, юре, юризивá се, юрид, юрико, юриломи, юришег, юришегнé (претегнe), разùмí, нé смí под стíнама, Црвенб Стíнье, Стíнье, Пdстийне.

Пењељ: бїжси, двї, дїкојї, кùдиља, їри, їрид, Прїсёдб, сїйана.

Пимаџа: вїдно, дбли, дðиштарј, лаки, жїњаш, нёдиља, Нёдилько, їдбигли.

Рдача: бїжси, вїдно, жёло, їри, Прїсёдб, ўстїрибâ. Место и има е: їрђавайї, їрёстлавила лонац.

Рðгачица: бїжсё, бїждли, бїјаде, вїдно, кùдиља, дїферали, їйвац, їрїбайї, їрїстанё (престане), їрићи (прећи), смїла, снїг, јшерјајш.

Код Хирта: вїдила, гришна, лїја (леја), їдбиже, їриватио, їри, їри, їрикјуче, їрима (према), їрискочайї (прескочити), сїрила.

Свёјдруг: двї, дїца, Гњулâ Прїсика, жївила, кùдиља, нёдиља, їрїбегб (пребегао), їри, їрико, їрішила, їрїмешайї. Замена и са е: їревенчâ, їрёстинжу (пристижу), їрёстїуїй (приступи).

Сијёрач: бїжси, кùдиља, нёдиља, Нёдилько, їдвесмо, юнёдиљак, їрїмешайен, Сијрач, Срїхко, ўцена.

Сїфмово: бїжси, бїјадў двї, звїзда, кùдиља, мїови (мекови), нёдиља, юнёдиљак, югдршайї, їрї, їрїлдâ се, Прїсика, Сїйваниновић, јшараше.

Место и изговара се е у речима: лєнија, лєиенѧ, їрёйадâ, їрёстлавимо, їрёстїуїши, їрёйиснў.

Црвица: бїжси, бїждайї, гбрї, двї, дбли, дблела, ждребе, јелин, кùдиља, лаки, лїја (леја), лїво, Младин, наричје, нёдиља, Нёдилько, дбесї, дмерї, юнёдильник, Плїсково, їдслї, їдбиже, да се їрїлдâ, їривезэм (превезем), їрїваршайї, їрико развијаши, їрїшило, развијача, (ве-тренјача), разменї, сёдио, Сијрач, нё смїм, срїха, Срїхко, ўстїрибâ.

Место и записао сам е у речима: їрёбелешка, їреблїжисо, їрёчуеа.

Босанско Подриње

У овом крају говори се, наравно, ијекавски, али сам у свима селима блиским Дрини које сам обишао нашао приличан број икавизама, највише код муслимана.

Градина: Бильача, бїжси, изумили, кùдиља, нїки, їрї, їри, їрико, їрїћё (преће).

Зёлїње: бїжси, бїјаде, зёлїње, нёдиља, їри, їрико, їрїкї їўш, сїкира.

Крївица: бїжси, гбрї, їрїкинули, їри, їрико брда. Замена е са и: Макївија.

Сасе (муслиманско село, које се тако зове по Сасима, некадашњим рударима у оближњим сребрничким рудницима): гбрї, за брëг, їдбëгб, їрїћё (прећу), їри, їрико ријекë, їрїшëгнë (претегне), ј.ириї.

Съкирићи (муслиманско село) : бијжимо, бијжаши, вјидила, жијвила, исеко, јиду, нонди (онде), одмийим, недиља, ионедиљник, ѡрид, ѡрико, присутра (прексуптра), ѡришб (прешао), шуди.

Пада у очи да се и у овом ијекавском селу не само самогл. и замењује са е у префиксу ѡри-, већ има ё место јата и иначе нпр.: ѡрезнајё, ѡресиави лонац, нонде, поред нонди, љидилё, шуде, а забележио сам и један случај замене и са ије: смјјерио се.

Скљани : бјдки, вјидио, гбри, дбли, ддсии, исирид, љубигнё, йожњивен, ѡрид, ѡриђа (преда), ѡрико, ѡрилазили, ѡринчаша (пренаша), ѡри-селио (преселио), ѡришла (прешла), шуди.

Обрнуто, префикс ѡри- замењен је са ѡре- : ѡредржали, ѡрезнајёмо, ѡресудник, ѡремешио. Место е има и у бундива.

Факовић : бијси, измери, кјудиља, недиља, Недиљко, љодијијај, ѡриђем (прећем), разумиши, јустрибаш.

Козлук је село ниже Зворника, далеко од осталих поменутих села босанских са остацима икавизма. Па ипак сам нашао доста икавских речи, јер су се ту населили муслимани из Сокола, 1862. године, кад је овај турски град предат Србији. Сем Козлука, Сокольјани су се населили и у Јањи, Трнову, Брезовом Пољу и још у неким местима североисточне Босне. Џтета је што нисам могао обићи и та места, да бих видео колико су њихови потомци сачували икавизме у свом говору.

У разговору са старим Алијом Пекmezовићем, који је у време исељења из Сокола био „момак на женидбу“, записао сам ове икавизме: бјижали, бјило (бело), вјишар, двј, дј, дбли, ждрјбе, здрјло, їзили, кјудиља, лјићо, лјишала, лјишњици, млико, недиља, нанјила, дситињак, ионедиљак, љубигнё, Пљесићиње, ѡри, ѡрид, ѡришб (прешао), ѡришви (превели), ѡриђем (прећем), ѡриђераше (претераше), ѡри другојачио, ѡријсно (пресно), сино, ѡриба, јумим, јумриши, јустрибало, цјим.

Мешање и са е и је записао сам у овим речима: фамељија, љишила, смјјерије се. Даље сам у Алијину говору записао и веларно л у речима: лјва, бјило, лднија, лбјов, мјала, кјалфа, мдљи, дломнани (ономлани), љдла и другим.

Алија ме уверавао да су становници Сокола говорили чисто икавски.

III. НЕКЕ ЈЕЗИЧКЕ ЦРТЕ У ИКАВСКОМ ГОВОРУ ПОДРИЊА

Територија коју сам обишао утврђујући данашње стање икавског говора у западној Србији налази се једним делом у области ијекавског наречја : ранији рачански срез, азбуковачка и рађевска

села поред Дрине, босанска села с леве стране Дрине и горња села ваљевске Подгорине, а другим делом у области екавског наречја: планинска азбуковачка села, даље од Дрине, и она у сливу Јадра, као и рађевска села у истом сливу и нижа села ваљевске Подгорине.

Мада ми није био задатак да детаљно испитујем говор овога краја, који је у основи исти са околним ијекавским односно екавским говорима, сматрао сам да овде треба указати на неке специјалне особине овога краја осим икавизама, које могу корисно послужити за правилно објашњење појаве икавизама у западној Србији, па и даље на истоку и северу. На неке од тих особина, као што је раније речено, већ су указали Милићевић, Љ. Павловић и Хирт, као нпр. на затворен изговор самогл. *е* посталог о јата, мешавље *и* и *е*, ве-ларно *л*.

Фонетика

1) *Самогласници.* Затворено *е* од старога јати. Овакав изговор нашао је Хирт у селима Гвоздац и Бачевци, у ужичком срезу, у речима као: *леб*, *лрёо*, *дрѣ сено* и др.¹² Ст. Новаковић запазио је да се у неким селима у Тамињави јат изговара као „нешто средње између *е*-и“¹³, а познато је да се тако изговара свако дуго *е* у Потисју. Најзад, драгоцен прилог за ову појаву дао је др П. Ивић¹⁴, који је утврдио у говору галипольских Срба да се сваки стари самогл. ћ изговара, наглашен или дуг ненаглашен „као нелабијализован вокал предњег реда између високог и средњег, дакле отворенији од *и* и затворенији од *е*“. Ја сам овако затворено *е* место некадашњег јата чуо и записао у многим местима и у многим речима, као што су: *бёжали*, *бёсфда*, *врёдй*, *дёцо*, *зрёдо дёшера*, *осёчина*, *на свёшу*, *сёхи*, *срёка* и др. Не може се утврдити никакво правило за изговор оваког *е*, јер се чује напоредо са *и* у истим местима, како у Србији, тако и на левој страни Дрине, као што се види у II глави. О објашњењу ове појаве в. у Закључку.

Самогласници а и о. У Драгодолу сам чуо затворен изговор самогл. *а* као *а^o* у речима: *за^oдрузи*, *Ma^oрко*, *йла^oви*, слично изговору који се чује у Дубровнику. Самогл. *а* и *о* се замењују у речима: *анамо* (Козлук и М. Зворник), *анб* (а оно) (Козлук), *долеко* (Црвица). Место *о* у речима *воденица*, *воденичар* и другим изведенницама изго-

¹² Op. cit. 18.

¹³ Глас СКА 10, 66.

¹⁴ О говору галипольских Срба, С. Д. Зборник XII, стр. 54.

вара се *e* : *вeдeница*, *вeдeничaр* (Црвица) или *a* : *вадeнаца*, *вадeничaр* (Дрлаче). Ово није никаква фонетска промена, већ у оба случаја имамо резултат народне етимологије, јер је реч *воденица* доведена у везу са глаголом трпним прилевом *вeден* и именницом *вадa*, пошто се вода за воденице поточаре (а о њима је реч) јазом или *вадом* доводе до њих, да би имала пад.

Место *u* (које није од јата) изговара се *e* на целој територији испитиваног говора, негде више, негде мање, у неким речима, као што су : *вeдло*, *вeднeм*, *éзесéти*, *éзгоре*, *лéнија*, *Мéдници*, *найрéмер*, *нéди*, *слезéна*, *сенéца*, *шeрдко* и др. Ова појава је у непосредној вези с мешањем икавског и екавског изговора, која је почела прво мешањем префикса *íре-* и *íри-*, јер је овај други у неким речима постао од *íрѣ-*, а у другим је то исконски префикс. Ово мешање је данас врло живо у целом старом подринском и ваљевском округу¹⁵.

Слично овоме, због мешања с ијекавцима, место старога *u* у неким речима изговара се *ијe*, одн. је нпр. *смијéриши сe*, *смјéрујe сe* (М. Зворник), *íрдсéтијeрка* (Савковићи). Исту појаву имамо и у западним крајевима, тамо где се сучелавају икавски и ијекавски говор, у речима као : *дуйлијeр*, *йушијeр*, *исалиијeр* и др.

Вокално *r* забележио сам једном да се изговара као *ъr* у речи *цвркva* (Рујевац).

Конiракцијa и губљење самогласника. Поред уобичајених и у другим крајевима забележио сам и ове случајеве : *дáдбогa* (да од бога) (Лопатањ), *нáка* (некака) (Скељани), *йáндáј* (па онда) (Тубравић), *йáмћи* (помоћи), (Савковићи), више *йуї* (Скељани), *кđлкб* (на више места).

Палашализацијa и *íромена* самогласника *íосле j* : *íријејeль* добројíфро тако у целом Подрињу), *йзиíра* (М. Зворник).

Веларно *l*. Већ је поменуто да је Милићевић запазио у ужиčком округу нарочит изговор сугл. *l*, који личи на руски изговор пред тврдим вокалима. И Хирт је забележио такав изговор чак и испред *e* и *u*, али да није толико грлен као у руском. Он је тај изговор забележио јужно од Крупња у речима : *Лойашањ*, *лойашом*, *ложица*, *лола*, *ломийи*, *лонач*, *лончар*, *лойов*, *лубеница*, *лук*, *луч*, *оломњанске године*, и у Селанцу : *вала*, *било*.

Ја сам овако *l* записао највише у ужиčким селима, и то у Овчинама : *алаíш*, *вала*, *волови*, *Јеловик*, *ладно*, *ливада*, *íродолина*; у Оклетицу : *било*, *школа*; у Пилици : *ланы*, *Милоје*; у Рогачици : *длаке*,

¹⁵ Испор. мој „Акценатски систем поднерског говора“, стр. IV и VIII.

замладила, лик, обала; у Првици: *била*, лако, *Лайово*, *лула*, *йлаче*, љосло, слама, школа; на босанској страни у Градини: *доселили*; у Скељанима: зло, калемљење, *клий*, лаж, лича се, мало, молимо, *май*; у Козлуку, али, вели, главу, глас, иселе, *Козлук*, кулук, ишило, *лађе*, *Милош*, моли, одавле, оишшило, *султан*, у подгорским селима: у Брезовици: али, вели, главу, доле, залелече, исилайши, клала, *ловач*; у Вујиновачи: *блашо*, близу, далеко, злашо, калем, мило, осипало, *мелаш*; у Азбуковици сам чуо само моле у Г. Буковици.

2) *Сугласници*. Као и у целом Подрињу, место *ђ* изговара се свуда *ј* у речима: *гдсаја*, *Госајијана*, *госајијински* (пост), *јеј*, *јејше*, *ифрј* се. Место *љ* има *ј* у *күдија* (Брезовица).

Има неколико промена сугласничких којик нема у књижевном језику. Тако:

Сугл. *в*, због назализације, изговара се као *м* испред *н* у речима: *зdmнuти* (Љештанско), *ddамно* (Рујевац), *рdmно*, *срdmничи*, *старdmник* (Шљивова); сугл. *м* испред *ш* изговара се као *н*: *йdnити*, *յdнитио* (Шљивова).

Место *в* има *ј* у *јеверица* (Грачаница).

Сугл. *й* изговара се као *в* испред *с*, *ш*, и *ш*: *срвскї* (Брезовица), *лдвти* (Љештани), *љевшe* (Г. Брезовица), *љевши* (Лопатањ), *двшитна* (Рогатица, Тубравић). У речима *швица* има метатеза од *шшвица* (Скељани).

Место *шр* изговара се старије *цр*: *цршиња* (Постење).

Место *шшв* изговара се *сшв* у речи *друсшво* (Брезовица).

Место *шшв* изговара се, као у западноикавском, *шк* у речима: *шушкайши* (Г. Брезовица), *шринкайши* (Савковићи) и као *шч* у речи *шчеша* (Скељани, Црвица).

Реч *хшеш* изговара се *сшеш* у Строву.

Сугласник *ш* прешао је из 3. л. мн. аориста и у 1. и 2.: *ймадоши*, *ймадоми* (Шљивова).

Губљење сугласника: *есш* (јест), *ирекучш* (Лопатањ), *јено* (једно) (М. Зворник), *сдвала* (Драгијевица), *йрисушфа* (Савковићи).

У целом крају говори се: *чешверо*, *йештеро*, *шесштеро* и др.

3) *Акценат* је свуда књижевни, осим што сам донекад чуо да се краткоузлазни изговара као краткосилазни, слично зетскосјеничком, *ймă*, *йдбили*, *йдсшавш* (Причевић), *дшца* (Вршић), *вногрaд*, *жена*, *йдкijх*, *үчинш*, *чешрес*, *йзйђем*, *күдиља* (Тубравић). У ствари, овај акценат је по своме тону нешто средње између краткосилазног и

икраткоузлазног, јер му тон спочетка мало пада, а потом се диже. Овакав акценат запазио сам и на Корчули¹⁶.

Сио година изговара се као једна реч *сібгодінд*.

М о р ф о л о г и я

1) *Именички облици*. Сретају се стари падежни облици у множини, и то: генитив без икаквог завршетка: ето *Тұрәк*, двоје *кұмдак* (Овчина), виш *йұй* (Скељани, Шъивова), више *жетеләү*, колко има *зәділ* (Шъивова).

У локативу мн. чује се завршетак *-и* (од старог *-х*), одн. *а* од *-ах*, као у војвођанским говорима: на *коли*, на *врәйи* (Суводање, Вршић, Дрлаче), по *вашери*, у *Лесковица* ў *Кобиља* (Вршић), ў *Гуњаңи* (Драгијевица), ў *Бачеңи* (Оклетац); или завршетак *-ам*: по *йланынам* (Царина).

Именице *иџеи* и *льди* чују се и са проширеном множином: *иџеи* (Брезовица), *льдови* (Грачаница). Именице *йесій* и *мұс* имају у генитиву мн. *йесіййү*, *мұсийү* (Г. Буковица).

Занимљиво је да се наст. *-иње* употребљава као ознака множине у речима: *брәвінье* (Љештанско), *мәшінье*, *йәшійне*, чак и *Ёриње* (Брезовица). Од имен. *вәће* употребљава се као множина *воћија* (Шъивова).

Суплетивна множина помоћу наст. *-ад* употребљава се и од именице које значе ствар, као *јелеҹад* (Лопатањ), *йұҹад*.

2) *Заменице*. Место облика *њега* говори се с предлогом *њга*: за *њга* (Црвица). Место *њих* чује се и *њиха* (Скељани).

Уз показне заменице редовно се додаје партикула *-зи*: *деизи*, *майзи*, чак сам забележио и *њизи* (*њих*) (Брезовица, Остружањ, Црвица). Заменице *овај*, *шај*, *онај* говоре се и без *j*: у *дөй* крај, ў *шү* Јадар (Скељани), у *дні* рат (Сикирић).

3) *Придеви*. У одређеном виду неких двосложних придева акценат се мења у краткоузлазни, исто као у Потцерини¹⁷, нпр.: *дүгә* *њива* (Брезовица), *мұкі* *лұқ* (Постење), *шәшикі* *бұдак* (Остружањ), *срәйіні* *дәні* (Богоштица).

Забележио сам оваке компаративе: *ләснијे* (Суводање), *мінє* (Д. Ораовица), *слайсијү* (Лопатањ), *шәккій* (лакши) (Љештани).

4) *Глаголи*. Гл. *знаїш* чује се у презенту без контракције: *знајем*, *знајеш* итд. (Овчина, Зарожје, Љештани).

¹⁶ Говор острва Корчуле, стр. 41.

¹⁷ Акценатски систем поцерског говора, 37.

5) *Прилози.* Ови се прилози разликују обликом од прилога истог значења у књижевном језику: *јӯйре* (Шљивова), *јӯйру* (Љештани) *сӯйре* (Рогатица, Црвица), *сӯйрёдän* (Црвица), *ирёкучё* (Лопатањ), *ирёкучё* (Ребељ), *дсшан* (Скељани), *йдшлë* (Тубравић, Црвица), *шёкём* (Драгијевица) *мёко* (малко) (Вршић, Шљивова).

Синијакса

1) Занимљиво је да се у овом крају још употребљава датив као именски део прирока. Забележио сам ова два примера: — Само да се *дсшанё жију* (Гуњак). — Не би нипошто дао *бшши голдглаву* (Грачаница).

2) Објекат уз одрични глагол у генитиву свуда се још добро чува, напр.: Немој да заборавиш *бича* (Гуњак). Нема он *шш и нвёшч* (Грачаница). Не треба он да купује *ши волова* (Брезовица). Овакав генитив употребљава се и уз предлог *за* и гл. *тишиаш*: — То је сено, *за овача* (Г. Љубовића). — Треба нешто и *за Милеве* (Постење). — Питај *мђёж жени* (Сикирица). — Запитај *мдга Сијеве* (Причевић).

IV. ТЕКСТОВИ

Из Љештанског. Јмò отац трй синя, двâ бýла кôд кућë, јёдân у планини чуво стôку. Једнòg дâна дôшô гóри свèтî Сáва и звиžnò: „Чобанине, нèмој се плàшити, сà(д) ќе да дôђù рâznë åле“. Кад је звиžnò, бdmâ змије дôтрчâла, али он кâжë: „Нèмâ ñnе нáважнијë“. Кад је ñnа прôлазила, сва је гðра јечала од њëнта ñda, а кад је прèшла ъèму и поклонила му се, ñn је ўпýтa: „Дї си бýла дôсад?“ Сутра је Огњенâ Mârija и пðп ќе да зðмнë жèтебöце. Чим ъèгов син дôђë да рâdй, д'ðdëш да гa єударish у чèло“. Онâj дèчко зàмолиј чðбане да ѹдû сутрèдân да чувају стôку, јер ñn ñkë д'јдë на жетву пôпу. И ñn дôђë кûчи и зàмолиј ñца да гa пôшљë на жетву, али отац нè ñda, пошто ñmâ двâ стàрија бràта. Дїчак гa нijе дїљë ни мòлио, и кàко је дôшô на жетву, свë је с пðповим сином ñdô. Кад је пðп дôшô из цркве, запðвиди му: „Зàшто тî, дїјете, нè радиш, виш да ñkë кîша да пâdâ. Он ўзмë јёдно єже, распредë гa и пðчнë да налáже жàто. Одјёднòm, како се сàgô, змија гa пðтревиј у чèло, ал ñna се прðтурij у ѯвёјку и кâжë: „Нèмòj виш да ме бýjëш, твðја сам ñ(d)сад дôвика“. Јест да си мòја, али да ѹзлýчиш пðповог сина кôшто је ћибò. Одједаpëd ñna му єкну у єста. Онâj дâн прðдùжë рâditи

ваздјан. Јувече су јграли заједно, а послји очли заједно күни. Кад је додшо күни, отац га окрнен сматри: „Зашто ти да се джениш, а твоја старија браћа нису. И отац га одма одилј. Тако је пројивио дуго и пљом изродио дванаеста сина и једну шкел, али му је дна припоручила да је чуваш од кёнопца, јер ће, се јопет притворити у змију кашто је й била. Тада шкел му се јспроси највише због што је најка лепа била. Кад је била реда да добију сватови њинјој күни, он отиде са њом да дотира сена. Кад су натоварили сијено, он се попење на кола да свјеже сијено и пребаџи кёнопац прикобља, па довојати њим њу и викнеш: „Штад то не вежеш?“ а дна одговори: „Оди да видиш штад је“. Кад он подгледа, а дна се притворила у змију, па стапе кукати. Она му каже: „Немој да кукаш, већ пружи једно дрво да се попнеш на сијено, па ме потлеш ствари у шталу, да ме не види нико. Он таќ и уради. Кад је ствари на сијено, дна затрајки да јој донесе вечеру. Он јој днио и дна вечерала и рекла: „Сад ме лепо покриј, да спавам, не би слушаја“. Он је подкрије, и дна заспиј. Кај су сватови дошли да виде ћевојку, стапу распитивати: „Камо прија?“ Он им казиво да је дна тү. Кад је јутру било, дна виче свога човека да јој добије, па му каже да је уснила да трибах да је подљуби зет у чело прикоштробог ножа. Сваки се сватови зачуде кад виде ноликој алу у штали и невирују да је дна никад била јаксан. Али дна каже: „Зете, ако то урадиш, бију кошто сам и била“. Он се решиј, извади пушки, потегне на њу и каже: „Баба, ако ме дарнеш, обахути мётка у чело“, сагне се прикоштробог ножа и подљубије у чело. Дна скочи, загрли га и каже: „Бог јуби дну мажку када бље воли сина него зета!“ И тако је досад.

Къзлук. (Чуо од Алије Пекмезовића, старца од 84 године, до-
сељеног из Сокола). — Кад ће кнѣз Милош да бде султану да
мѣлї да нас дїгнѣ из Сокола, бїло ми је око седамнѣс гдїнї.
Једног дана пронесе се глас: бѣгме кнѣз Јспословѣ ферман од
султана да свїй Тўрци испрѣтљају из Србије. Али ми то нѣ-
вировасмо, мїслѣћи: кд ће наст са нашѣ земље дїхи; то нѣ морѣ
нѣкад бити. Док єво ти једног дана заже заптија по кунама, па
рече да свакї ђе кајмакаму на никї ферман. Кад ми тамо, а доно-
стиг ферман од кнѣза да му султан одобрио да се Сокоб Јсели
у Босну. Ми ў то нѣ вировасмо, док љи са ми кајмакам нѣ рече да-
је, таکа јазија царскї и нѣмѣ дрѹгѣ. Али, ми, јопет нѣ мислимо да

йдемо, те све одбјасмо од данас до сјутра, док један дан баш султани мемур с ферманом, те нас и јопет је град на тембили. Кај тамо мемур отвори ферман, а султан заповид да смиста йеселимо је Босну. Али се најако наје ишло од своји куби и имања, те се народ договори с кајмакамом да живи давље нећемо, ако се нико наје да селји, да га тобдије са града из топовија убију, а мемура подграбише и стрпаши у тавницу. Кад не пробије ни мисец, ће војни дрјог мемура са другим султановим ферманом, је коме султан вељи или да смиста пртљамо, или же нас све прогласти и довести на нас аскер и сјлам избашти, те народ уфати и бвог мемура, те је њег заједно с оним првим у тавницу баци. Аге Соколјани подчеше се послиј бријнути да не страдамо сви, ако султан пошаље Арапе, те се спремише у Бијоград паши за савјет, па оташавши лађом низ Дрину, уврате се у Зворник Махмут паши и кажу зашто јду у Бијоград, а он их бдма врати, вељеши: „Кућете у Бијоград, кад и из Бијограда султан дјеке пашу. Аге, пошто је Махмут паша из Зворника повратио, чим су дошли кубица бдјеши се казве од султана због апшена мемура, подноши све своје поднакуј и крадом иселе из Сокола, јер по дану најсумиле, пошто бији спаји са града из топовија побили, а кад сви вије да се прваци исељавају, поче све један по један, док не бдје и султана кромора, те нас све дјеке и добрлати до Дрине, па на твари на лађе, па низ Дрину Зворнику, те нас туди за једну зими разделише под селима, а кад бдје пролиће, а султан кулуком поправи у Козлуку колибе за сваког по једну, те нас смисти, али је пуно најши отишло је друга миста: је Јању, Трнову, Брјезово Пље и бозна којекуда. Ка(д) smo се доселили, најко вриме султан нас помаго новцем, по вјажлији на гдјаву, док се мадо не поправисмо, па послиј пријладе.

V. ЗАКЉУЧАК

Размештај икавског говора у Подрињу

Икавски говор у западној Србији чува се још доста добро у четири некадашња среза: азбуковачком, подгорском, рађевском и рачанском. Поред тога, делимично сам га забележио и у неколико босанских села које сам успео обићи. У ствари, он се чува у целој некадашњој Соколској нахији, а ван њених граница још и у Рађевини и Подгорини. Али он се не чува свуда у подједнакој мери. Најбоље, скоро потпуно, још се говори у високим селима по падинама пла-

нишког ланца Лисина-Повлен-Јабланик-Медведник-Рожањ-Соколска планина-Јагодња. По сачуваности икавског говора, према мојем и Хиртовом испитивању, испитана села могу се овако распоредити:

I. Месића с добро сачуваним икавским говором:

У Азбуковици: Љубовија, Горња и Доња Љубовића, Горња и Доња Оровица, Савковићи, Торник, Вршић, Царина, Драгодо, Соко (в. Козлук);

у Подгорини: Брезовица, Вујиновача, Суводањ, Попатањ, Остружња;

у ужијском Подрињу: Бачевци, Гвоздац, Јештанско, Овчиња, Оклетац, Својдруг, Стрмово, Црвица.

II. Месића са сличије сачуваним икавизмима и са смешаним говором:

1) икавско-екавским:

У Азбуковици: Еобићи, Гуњаци, Пецка;

У Подгорини: Драгијевица, Лесковица, Поћута, Лелић, Ребељ, Совач, Станица Река, Тубравић, Осечина, Врагочаница.

у Рађевини: Богоштица, Врбић, Шљивова, Комнић;

2) икавско-ијекавским:

У Азбуковици: Горња и Доња Буковица, Горња Трешница, Дрлаче, Грчић, Леовић, Постење, Селанац, Узовница, Г. и Д. Кошље, Лазе;

у ужијском Подрињу: Вишесава, Дуб, Зарожје, Рогачица, Костојевићи, Сијерач, Рача, Бајина Башта, Пилица, Пепель;

у Рађевини: Томањ, Рујевац, Кржава;

на босанској страни: Факовић, Скељани, Сикирићи, Биљача, Градина, Сасе, Кравица, Зелиње.

Према предањима која су забележили Љ. Павловић, Хирт, па и ја, може се поуздано тврдiti да се у свима побројаним селима у недавној прошлости говорило много чистије икавски. То најбоље сведочи случај са Љубовијом, у којој је Хирт забележио највише икавизама, а ја нисам ниједан. Щкола, војска и администрација учили су да се све више усвајао екавски изговор, којим млади људи само и говоре, а старици и жене, који су неписмени, још чувају свој старински изговор, али и они нерадо говоре њим пред странцем, као стидећи га се, јер их екавци и ијекавци због њега исмејаву и сматрају их простим. У сївари, данас се у овој обласници чују сва три изговора новоишокавског дијалекта.

Икавски јрагови ван Подриња

Икавизми нису ограничени само на ову област, него су расути далеко на север и исток од ње. Према сведочанству Ј. Цвијића њих је било и у Јадру, а ја сам их забележио у Паунима и Рајковићу, источно од Ваљева, па чак и у Срему код православних екаваца. Кад би се пажљиво испитао говор у свима селима оближњих срезова, уверен сам да би се у многим од њих нашло икавских речи. А познато је да се не само у северозападној Србији, на исток све до Крагујевца и Дунава и на север до Саве, већ и преко ове две реке, у Срему, Бачкој и Банату, редовно употребљава у неким основама и облицима *и*, било као замена јата, било аналошко. Пошто је ово разширено на целој територији шумадијско-сремског наречја, које је постало књижевни језик екавског изговора, сасвим је разумљиво што је у неким облицима овако *и* постало правилан књижевни изговор.

Ево случајева кад се јавља *и* место *е*, било као замена јата, било по аналогији :

- 1) у основи речи: *видрица, грноћа, (г)ди, ни(г)ди, (г)дикоји, до-никле, додијаши, ови, онди, изриком, гњиздо, наки, нисам, сирак, сијаши, сикира, Милинко, Младин* и др.;
- 2) у компаративу : *старији, мудрији* и сл.
- 3) у падежним завршенима : *глави, реци, на врати, на коли, у Карловци; мени, шеби, себи, с ових, од оних;*
- 4) у инфинитивној основи глагола на *-иши* место *-еши*, од којих глагола многи су ушли и у Вуков Рјечник : *желишти, живишти, волишти, стваришти, оздравишти, лейшиши, омашоришти* и др.;
- 5) у имперфекту и аористу : *бијах, носијах, огријах, йосијах;*
- 6) у префиксу *нѣ-* и *йре-* : *ники, николико, йриваришти, йрид, йрико.*

У вези са сачуваним икавизмима и напоредо с њима иде и мешање *и* и *е*, нарочито у префиксима *йри-* и *йре-*, као нпр.: *ведло м. видело, веднем м. видим, йреслава м. прислава, йресишавиши м. йри-стваришти, йрглавци м. приглавци, белеџа м. белица, сенеџа м. сеница езестии м. изестии, силенеџа м. стеница* и др. Ово мешање је утолико јаче уколико је ближе територији у којој се добро чува икавски говор, а последица је мешања староседелачког икавског и досељеног екавског становништва. А тамо где су дошлици били ијекавци место *и* говори се понекад *је-* или *ије*, нпр.: *смјерује се, смијерио се.*

Ови преостали икавизми и мешање *и* и *е* у северозападној Србији, Срему, Бачкој и западном Банату могу послужити као путоказ

за утврђивање некадашње распрострањености икавског наречја у данашњој СР Србији и за решење питања постанка шумадијско-војвођанског наречја и савременог књижевног језика екавског изговора.

Икавизми и мешање *и* и *е* у екавском говору Војводине нису само констатовани на терену, већ су они ушли и у језик свих старијих војвођанских писаца и писаних споменика. Овде ћу се задржати само на писму угарског краља Матије Корвина, које је упутио 1487. године султану Бајазиту II, а које је објавио проф. Н. Радојчић у Јужнословенском филологу XX, бр. 1-4. Писмо је свакако саставио неки Србин из Војводине у канцеларији за преписку с Портом, која се тада водила на српском језику. Језик је у том писму екавски, мада је понекад употребљен знак ъ, али само по традицији, јер је употребљен и место обичног самогл. *e*, који је и тада понекад погрешно изговаран место *i* као и данас у говорима са икавизмима, напр.: *иръяшлю*, *иръязни*, *иръстши* (пристоји). У поменутом писму напао сам ове икавизме: *безидио* (тј. беседио), *обийа* (ген. мн. обећања), *зайоши*, *зайошиши*, *видила*, *йовида*, *разуми*, *йлине*, *извидиши*, *йовидано*, *зайовидю*, *ни(је)*, *видиши*, *видишем*, *ричи*, у *Хрватих*, у *шабори*, *иридрагому*, *ионаки*, *никога*, *никоје*.

На крају, ја сматрам да су сви ови икавизми остаци икавског говора, који се изгубио у екавском, а не да су неки, тј. они што су примљени и у књижевни језик, постали по фонетским законима или аналогијом, као што се обично објашњавају. Аналогија је само помогла да се икавизми одрже. Јер да је то само аналогија, зашто се њене последице не би осетиле и на осталој територији екавског наречја, удаљеној од икавске области. И тамо има аналогије, али се напр. место *мислиши* говори *мислеши*, по аналогији према *видеши-видим*.

Порекло икавског говора у Србији

Напред, у гл. II, изнета су мишљења наших научника, лингвиста, географа и етнографа, о овоме проблему, а овде ћу их укратко поновити.

По мишљењу Љ. Павловића, икавски говор донели су у 17. веку досељеници-рудари из Далмације. Цвијић је у почетку сматрао да је то досељење неприродно и да су икавци у Подрињу староседеоци, али је доцније усвојио Павловићеву тезу, мада с неверицом. Проф. Белић сматра да су икавци из источне Босне, између Босне и Дрине, од 14-16. века прешли у Србију и Војводину и ту се изгубили у шумадијско-војвођанском говору. Проф. Ст. Павличић сматра да се у 7. веку, још при досељењу у нову постојбину, једна јака струја главне

савскодинарске струје расула између Дрине и Колубаре. П. Ивић је прво тврдио да се није могло доказати да су северна Србија и Војводина икад биле насељене неким старим икавским слојем. Доцније је усвојио тезу Љ. Павловића о досељењу икаваца из Далмације и западне Босне и Херцеговине, али је на крају, испитавши језик галипольских Срба и нашавши у њима доста икавизама, објаснио их тиме што су икавизми некад допирали све до Јагодине, мада он притом мисли на оне икавизме који се налазе у савременом књижевном језику.

Нарочиту пажњу заслужује објашњење Ст. Павичића, које је изнео на више места у појенутој својој књизи, позивајући се на разне stare изворе.

Поред све документације и детаљног разлагања о насељавању Срема и у вези с њим о појави икавизама у западној Србији, код Павичића има једно чудно тврђење, а то је: да су досељеници у те крајеве још у 7. веку били икавци и да су били католици, тачније речено Хрвати! Такво објашњење је без икаквог основа. Прво, у време досељења наши преци су имали још ћ као нарочит вокал, а његови рефлекси су забележени тек у 13. веку. Друго, у то време хришћанска црква још није била подељена на католике и православне, а према Павичићевим подацима католичка бискупија у Сремској Митровици основана је тек 1229. године, тако да је, како сам каже, „на том земљишту народ пристајао уз грчку цркву, као што је било и у 10., 11. и 12. веку“. Треће, он своју „савскодинарску струју“, која је захватила и Срем и западну Србију, сматра хрватском, као и „панонску или подравску“, док „моравскоузетску“ сматра српском. Чудно је да се може у једном озбиљном научном делу говорити о тачно омеђеној граници између Срба и Хрвата још у 7. веку, кад ни једни ни други још нису имали својих држава, већ су се доселили из старе постојбине у стадију племенског живота, а познато је да се појам народности јавља много доцније, као последица самосталног државног живота.

И други су наши научници везивали икавски изговор за вероисповест. Тако су Решетар и Белић сматрали и тврдили да су икавци само *католици* и *муслимани*, а никако и православни. У својој полемици с Решетаром проф. Белић каже:

„... о православним нема шта да се рече када се зна да *икавци*, као што сам ја изнео, могу бити само *католици* и *муслимани*; то ја нисам навео само за један крај, већ за све српске области...“¹⁸.

¹⁸ О српским или хрватским дијалектима. Одговор Д-ру М. Решетару. Препштампано из „Бранкова Кола“, 1909, стр. 10.

Тачно је да је доцније, као последица прозелитизма, изговор јата као и постао обележје припадности католичкој цркви, тако да данас у Лици има икавских родова са истим презименом као и њихови ијекавски рођаци; али данашњи икавски говор у Подрињу и икавски остаци у осталој западној Србији и Војводини то демантују.

На основу проучавања икавског говора у Подрињу, садашњих икавских остатака у области екавског наречја, историјских података и некадање политичке припадности тога краја, ја могу само поновити, мало изменљено, оно што сам рекао у својој „Дијалектолошкој карти Војводине“ (стр. 27—30).

Кад су се у новоштокавском дијалекту добила три изговора старога јата, што је могло бити и пре 13. века, граница између екавског и икавског ишла је, вероватно, кроз северозападну Србију, полазећи са горњег тока Дрине на североисток, па источно од Београда прелазила преко Дунава у Банат. Пошто се писани споменици са *је-ије* уместо ћављају тек у 14. веку, у почетку је та граница ишла на југу све до Јадранског мора, јер и данас има екавизама у Зети и у Бихору, раније српско становништво око Скадра говорило је екавски, а у неким херцеговачким старим писмима има екавско-икавске мешавине. Ијекавски изговор јата последњи се јавио, и то у данашњој Црној Гори, на земљишту где су се екавски и икавски сучељавали и мешали. Али намеће се питање: зашто се тај изговор није јавио и северније, на целој граници између екавског и икавског изговора? Који су то психолошки, фонетски, културни и политички чиниоци који су га изазвали? То је питање тешко решити и засад се може само нагађати. Пошто се наши научници Решетар, Белић, Ивић и Павићић не слажу, даћу и ја своје тумачење.

При објашњавању промене ћ потребно је узети у обзир политичке перипетије кроз које је наш народ пролазио у току свога историјског развјитка, нарочито од 12. века, кретање и сеобе народа и садашње стање народних говора у цеој земљи. Познато је да је наш језик свуда на својој периферији не само највише подлегао утицају околних језика, него и најбоље сачувао неке старе особине, нпр. у фонетици, акценту и морфологији. То се десило и са заменом ћ. Без обзира на то како се тај самогласник развијао у најстаријој фази развјитка нашега језика на Балканском полуострву, највероватније је да се он прво променио у *e*, јер је то његова данашња замена не само у средњоштокавском, старијем штокавскоекавском, чакавскоекавском и кајкавском, него и у словеначком и македонском, дакле свуда по периферији наше земље. У централном делу језичке територије као

последица динамичног државног и културног живота, настале су разне промене у језику, па се и замена јата променила. То је добијено од ћош се разликовало од старог *e* и вероватно се изговарало као затворен самогласник, на какав закључак упућује говор галипольских Срба, према испитивањима П. Ивића. Он је у том говору утврдио да се место ћош налази вокал који се изговара „као нелабијализован вокал предњег реда између високог и средњег, дакле отворенији од *u* затворенији од *e*“, који он бележи знаком *e*“. Ивић мисли да су се галипольски Срби одселили из околине Јагодине (данас Светозара) можда крајем 16. века, што би значило да се у то време ћош тако изговарало и у том крају. Ово се мишљење може мирне душе усвојити, јер смо и Хирт и ја забележили сличан изговор место старог ћош у икавском говору Подриња. Такав изговор могао је бити у целом новоштокавском дијалекту, који се доцније даље на запад поступно сужавао, док се није добио чист самогласник *u*, а на истоку се почeo ширити до нормалног *e*, свакако под утицајем све јачег досељавања из јужнијих крајева, где се ћош изговарао као *e*. Питање постанка икавског изговора је посебан проблем, у који се овде не могу упуштати.

После тога, можда од 14. века, настао је процес фонетских, акценатских и морфолошких промена у новоштокавском дијалекту, обухвативши сва три изговора, па и икавски у Подрињу и даље на северу, који је ипак сачувао неке старе језичке особине, нарочито у Војводини. Уколико је икавски говор у Срему био попустно пред навалом екавских досељеника из Србије у 15. веку, па и раније, за време „Сремске краљевине“ краља Драгутина, он је накнадно појачан у 16. веку, кад су Турци заузели Срем и у њему, као и у Славонији, населили многа места муслиманима из источне Босне, свакако икаваца између реке Босне и Дрине, које су тамо заменили ијекавци с југа. Ст. Павчић је подробно дао преглед свих ранијих муслиманских насеља у Срему¹⁹. Пошто је Турска, побеђена у ратовима с Аустријом у 17. и почетком 18. века, напустила Срем, муслиманско становништво се иселило из њега, вративши се у Босну, а заменило га је екавско становништво из северозападне Србије. Тиме се завршило формирање шумадијско-сремског наречја, екавског говора млађега типа, са остацима икавског изговора, какав је и сад у Србији и Војводини, који је постао и књижевни језик екавског изговора.

Према изнетом материјалу покупљеном на терену и према досадашњем излагању, мислим да се може закључити да данашњи икавски

¹⁹ Op. cit., стр. 63—65.

говор у Подрињу нису донели никакви досељеници из Далмације, Херцеговине и Босне, већ да је он остатак икавског наречја, насталог од самог почетка изговора ћ као и у северозападној Србији и Војводини. Преостали икавизми ван Подриња показују територију на којој се он некад говорио.

НЕКЕ РЕЂЕ РЕЧИ

<i>бедраш</i> (бёарала), цветати	<i>јафка</i> , јарак за наводњавање
<i>бекуши</i> , тупа бритва	<i>јаши</i> , јахати
<i>бојађи</i> , бајаги	<i>јеверица</i> , веверица
<i>бдјесе</i> , можда	<i>јечник</i> , јечничак
<i>бргљоч,-ча</i> , бргљез (птица)	<i>јулар</i> , улар
<i>ваденица</i> , воденица	<i>кавенисаш</i> , пити кафу
<i>вједло</i> , светлост од свеће, лампе	<i>качњак</i> , качара
<i>великачки</i> , врло велики	<i>кјасиши</i> се, јавити се, помолити
<i>вѣшкар</i> , овде	се
<i>врсаш</i> , одличан, изврстан	<i>кѣмак</i> , свињче (уопште)
<i>вудгре</i> , овуда горе	<i>кудиља</i> , куделька
<i>гадбун</i> , ваљда	<i>мәшиши</i> се <i>живдна</i> , извршити
<i>Германі</i> , тако ужичани зову Ва-	самоубиство
љевце	<i>меко</i> малко
<i>гбнаши</i> , гбнам, учест. за <i>гониши</i>	<i>милинкуша</i> , ранка шљива, црве-
<i>гдрамо</i> , овамо горе	на, облика маџарке; употреб-
<i>дилеко</i> , далеко	љава се само за ракију
<i>дјокара</i> , крмача с прасадима	<i>мишана</i> , пушница (сушница)
<i>доламо</i> , овамо доле	<i>мочило</i> , мочионица конопље
<i>Живорашка</i> , женско име	<i>муруз</i> , кукуруз
<i>журљив</i> , хитар на послу	<i>мучнице</i> , мучаш у воденици
<i>завоз</i> , превоз (преко реке)	<i>набашка</i> , одвојено, засебно
<i>закрајница</i> , чобанска колиба на	<i>настујлив</i> , превртљив, непоуздан
саоницама која се премешта	<i>обезндовчии</i> , остати без новаца
према пресељавању тора	<i>дверкнуши</i> , ојачати (за дете)
<i>зба</i> , зова	<i>иевачица</i> , кукавица
<i>звекара</i> , пећина	<i>иобрдавиши</i> , заборавити
<i>искусиши</i> се (шљива), добити	<i>идводник</i> , порожје
махуне због паразита	<i>идјаман</i> , (на паре), лаком, по-
<i>исидвидиши</i> , испричати	хлепан

йдследњача, конопља која се по-
следња чупа
јрвењача, рана конопља
јривеза, марама повезача
јридошњи, пређашњи
јркнз, порожје
јрддолина, удольица
јршишиће, пртено платно
јршињак, грудњак на аму

Радисав, мушко име
рановача, рана шљива
редуша, кладња (жита)
ржшишиће, раЖана њива
рдгуље, рога за свиње
рднича, војника која добро рађа
рукодлница, мочионица (конопље)
ручица, рукавет

сабайце, врло рано, зором
самдликница, самониклица
сањице, саонице
скеле, сено садевено на дрвету
сидбанићи, шчепати

сийамнићи се, станити се
сийан, обор
сийуда, студен
сийурнићи с јасийаве, уназадити
сунчевњак, сунцокрет
шмбр, пиштолина, мочвар
штойда, јаблан
шресигаћа, кобаџ ветреуша
шрновача, врста полутивље шљи-
ве, црног и округлог плода
шүне, ту
шүдгбре, туда навише
шүшкар, ту
шүшићеніј радин, врло вредан
увезла се блесић, ударила болест
удезба, згода
узасеб, засебно
յирција, попаша
чдраја, чарапа
шшії, дивља ружа
шшетића, мрцина

Милош С. Московљевић

УПОТРЕБЉЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић А., Народна енциклопедија IV, 392-404.
 „ „ О српским или хрватским дијалектима, Глас 78.
 „ „ Zum heutigen Stand der serbokroatischen Dialektologie, Rocznik slawistyczny III.
 „ „ Јужносл. филолог VIII.
 „ „ „ XIV.
 Ивић П., Дијалектологија српскохрватског језика.
 Каракић В., Скупљени грамат. и полем. списи I и III.
 Карић Вл., Србија. Опис земље, народа и државе.
 Милићевић М. В., Кнежевина Србија.
 „ „ „ Краљевина Србија.
 Московљевић М., Акцентски систем поцерског говора.
 „ „ „ Говор острва Корчуле, Дијалект. Зборник XI.
 Новаковић Сл., Неговање језика српског, Глас 10.
 Павличић Сл., Подријетло насеља и говора у Славонији.

- Павловић Љ., Ужицка Црна Гора, СЕЗБ XXXIV.
 " " Соколска нахија, СЕЗБ XLVI.
Rečetar M., Der štokavische Dialekt.
 Филиповић М., Височака нахија, СЕЗБ LIII.
Hirt Hermann, Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien.
 Џвић Ј., Метанастазичка крајина, СЕЗБ XXIV.

Резюме

ИКАВСКИЙ ГОВОР В СР СЕРБИИ

Милош Московлевич

Считая, что наличие икавизмов в шумадийско-сремском диалекте и в современном сербохорватском литературном языке восточного произношения находится в тесной связи с икавизмами в Подринье, Милош С. Московлевич три раза, в 1930—1933 годах, посетил многие поселения в западной Сербии, не только те, в которых прежние исследователи — Миличевич, Карић, Хирт и Л. Павлович — обнаружили и записали икавизмы, но и многие иные окрестные места, и не только в Сербии, но и в Боснии. Он посетил 75 поселков и в них собрал обильный материал, показывающий теперешнее состояние и распространение икавского произношения в этой области, на основании чего установил прежнюю восточную границу икавского говора в Сербии.

В этой области, что касается замены Ѣ через и, он установил три зоны: 1) зону, в которой икавское произношение еще хорошо сохраняется; 2) зону, смешанного икавско-экавского произношения; 3) зону смешанного икавско-икавского произношения. Центральное местоположение занимает первая зона, в гористой части Азбуковицы, в треугольнике Любовия—Крупаш—Пецка. Вторая зона занимает территорию на восток от первой; третья же зона находится на юг, на север и на запад от первой, занимая часть Азбуковицы, Радьевины, Подгоринь, Ядара и ужицкого Подринья.

Кроме икавизмов автор записал также некоторые иные характеристики: закрытое е, смешивание е и и, смешивание и и ије, произношение ј вм. Ѣ, ић вм. ић, велярное л, некоторые старые падежные окончания и пр.

Приняв во внимание наличие икавского говора в Подринье и указав на все икавизмы в шумадийско-войводинских говорах, автор

дал свое объяснение происхождения икавского говора в западной Сербии и его влияния на формирование шумадийско-сремского диалекта, внося поправки в прежние мнения об этом вопросе или оспаривая эти мнения.

Об икавизмах впервые говорит Вук Караджич, не упоминая, что они находятся в Сербии, а объясняя икавизмы Войводины влиянием соседних икавских говоров. М. Миличевич только записал икавизмы в некоторых селах западной Сербии, без объяснения их происхождения. В. Карић лишь упоминает, что в нескольких селах возле реки Дрины говорят на икавском наречии. Х. Хирт посетил большое число сел в Подриње и записал все обнаруженные икавизмы и другие особенности говора. По его мнению, икавское произношение было раньше распространено гораздо дальше на восток, в основном до водораздела реки Дрины и Колубары. Но он ничего не говорит о том, чьими потомками являются эти икавцы: старожилов или пришлецов. Л. Павлович записал все поселки и их семьи в прежней Сокольской нахии (округе) с икавским происхождением.

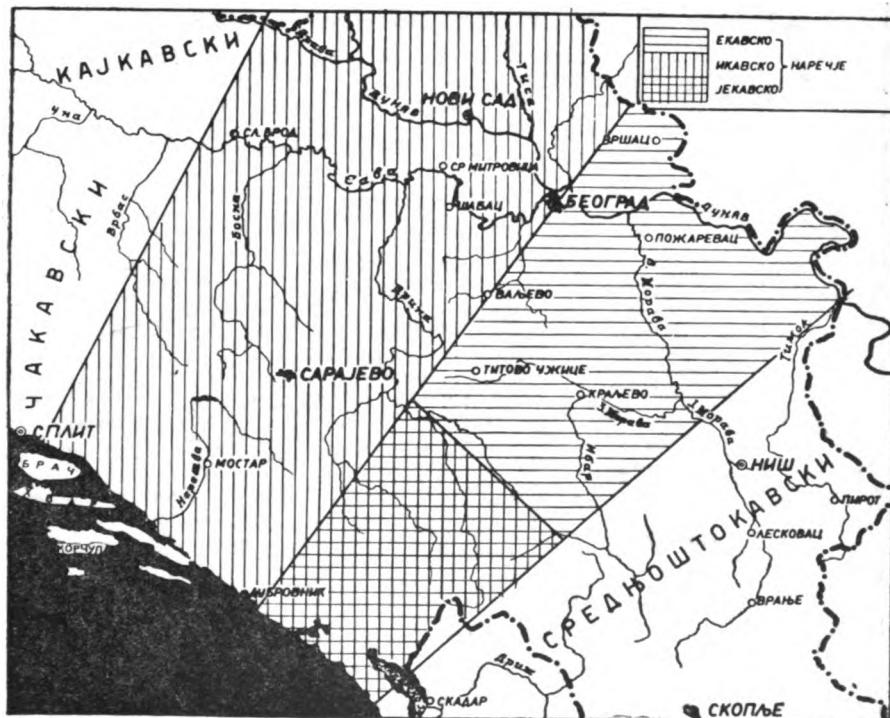
Проф. Цвиич сперва был уверен, что икавцы в Подриње старожилы, но позже усвоил мнение Л. Павловича, что они потомки переселенцев из Боки и Далмации, хотя об этом переселении на другом месте он говорит: „это было бы какое-то очень старое и настолько неясное миграционное течение, что ему нельзя найти причины, и оно не согласуется с нормальным направлением миграционных течений, шедших от динарской системы в направлении Далмации“.

А. Белич и М. Решетар считали, что икавцами были только мусульмане и католики, которые между 14-ым и 16-ым столетиями переселились из восточной Боснии в западную Сербию, Срем, Бачку и Банат, где ассимилировались туземцам восточного, экавского произношения. Из их смешения образовался шумадийско-сремский диалект. Только возле Дрины сохранились икавские оазисы.

Ст. Павичич связал икавский говор в Подриње с хорватством. По его мнению, большое икавское миграционное течение, — которое он называет савско-дринским и считает чисто хорватским, — прибыв в седьмом веке через Панонию, своей самой восточной частью перебросилось через р. Саву и остановилось в Сербии, между Дриной и Колубарой. Но он забыл, что в седьмом веке еще не было сербов и хорватов в смысле народностей, а еще меньше икавского произношения.

Наконец, последний попробовавший объяснить икавизмы в Сербии был П. Ивич, который считает, что невозможно доказать сущ-

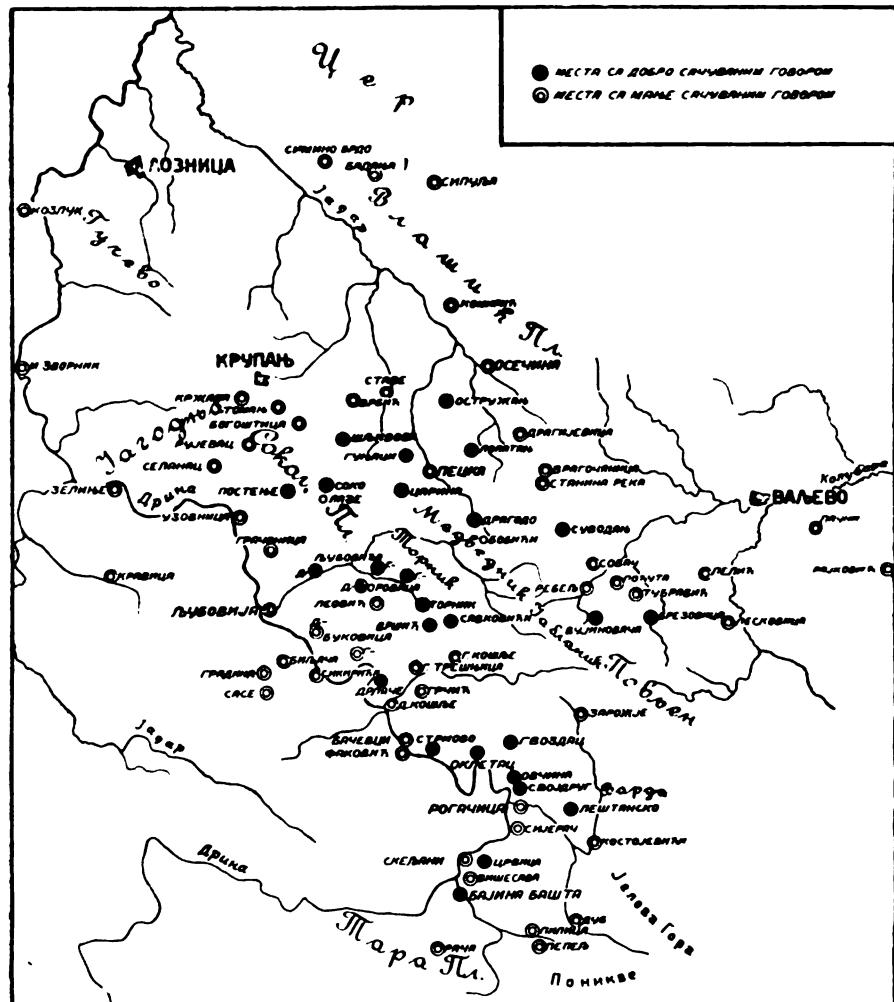
ствование какого бы то ни было старого икавского слоя в северной Сербии и Войводине, а еще меньше, что туда пришли какие-то средневековые икавцы из восточной Боснии. Он усваивает тезис Л. Павловича, что предки икавцев Подриња переселились из Далмации и западной Боснии-Герцеговины в 17-ом столетии.

Карта вероватног најстаријег распореда новоштокавских наречја

М. Московлевич оспаривает все эти объяснения наличия икавского говора в Сербии и дает свое. По его мнению, первоначально на всей территории штокавского диалекта древний гласный произносился как обыкновенное *e*, точно так, как и сейчас произносится в косовско-ресавском, шумадийско-сремском, в северной части чакавского, в кайкавском, словенском и македонском. Еще до 13-ого века гласный *e*, как замена гласного Ѣ, начал произноситься по-разному: в восточной части штокавского диалекта, в Сербии, его

произносили как закрытое *ф*, дальше же на запад все более закрыто, наконец и как *и*. Под сильным влиянием переселенцев с чисто икавским произношением, вместо закрытого *ф* появилось опять открытое.

Карта икавског говора у СР Србији

Произношение *је*, *ије* появляется только с 14-ого века, занимая вначале небольшую территорию, верхний бассейн Дрины. Только позже, икавский говор распространился миграцией далеко на запад и север.

Но первоначально восточная граница икавского произношения шла приблизительно от Адриатического моря, западнее Боки Которской, на северовосток, через западную Сербию, переходя в Банат восточнее Белграда. На основании всего сказанного, икавцев Подринья надо считать потомками прежнего компактного, коренного икавского населения западной Сербии. Икавские остатки на восток и на север от них показывают следы прежнего распространения икавского говора, который смешался с экавскими пришлецами и потерял свое произношение, передав им некоторые икавизмы.